

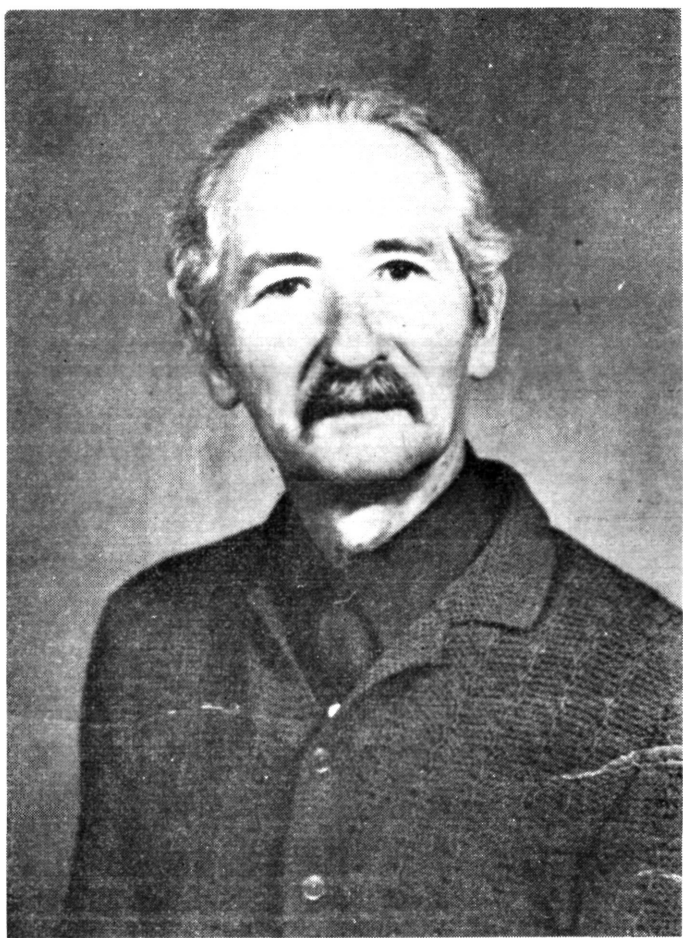
Lajos Arpád

NEMESEK ÉS PARTIAK SZUHAFÓN

BORSODI
KISMONOGRÁFIÁK

8

1. kép. Lajos Árpád (1911—1976)

LAJOS ÁRPÁD

**NEMESEK ÉS PARTIAK
SZUHAFŐN**

HERMAN OTTÓ MÚZEUM MISKOLC, 1979

*A kötet
a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Tanács Özdi Járási Hivatala,
a Hazafias Népfront Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Bizottsága,
a Rónai Sándor Művelődési Központ,
a TIT Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Szervezete
hozzájárulásával jelent meg*

Lektorálta és a bevezető tanulmányt írta:

Tálasi István

A tanulmányt sajtó alá rendezte és szerkesztette:

Viga Gyula

Technikai szerkesztő:

Bodó Sándor

Fedőlap:

Valent Ede

Felelős kiadó: dr. Szabadfalvi József

Borsod megyei Nyomdaipari Vállalat

Felelős vezető: Kilián Béla

MEGJEGYZÉSEK A NÉPI TÁRSADALOMKUTATÁS EGY TERÜLETÉHEZ

Bevezetés Lajos Árpád tanulmányához

A nemesség és parasztság egymáshoz való viszonya történetünknek szinte évezredre visszanyúló témája. Mindebből társadalomfejlődésünk, kulturális rétegződésünk és hagyományaink alapján a néprajz, a népi társadalom kutatása szempontjából különös érdekű a kisnemesek úgyszólván paraszti életformájának megismerése. Erre nézve a közelmúlt évtizedekben is voltak észrevételek és tanulmányok, nagyobb számban a történettudomány kutatói, kisebb részben szociológusok és etnográfusok tollából. Ez utóbbiak közül a röviddel ezelőtt elhunyt *Luby Margitot* kell kiemelni, most pedig néhai *Lajos Árpád* hátrahagyott kéziratát adhatjuk közre.

A történész *Szabó István* egyik tanulmánya átfogóan foglalkozott a nemesség középkori elemeivel, a fő-, közép- és kisnemesség rétegződési kérdéseivel, átalakulásával, egyes famíliák kihalásával, osztódásával, elszegényedésével,¹ majd — számunkra kissé közelebb esőleg — *A jobbágy megnemesítése* című értekezésében² vizsgálja a jobbágy-nemesítések nagy korszakát a XVI—XVII. században. Kiemeli például az 1630. évi harmadik nemesítési törvény erősen korlátozó jellegét, de rámutat arra is, hogy a XVIII—XIX. század folyamán — változván a társadalom alkata —, a tömeges parasztnemesítések helyett, az új érdekeknek megfelelőleg más jellegű osztályrétegek és foglalkozásúak nemesítése kerül előtérbe.³

Degré Alajos A magyar nemesi (curialista) községek szervezete és gazdálkodása 1848 előtt a Dunántúlon című dolgozatában⁴ megemlíti azt a már ismertényt, hogy a nemesség a XVIII—XIX. században — Lengyelországot kivéve —, Európában nálunk a legnagyobb létszámú, az ország lakosságának kb. 60%-a. Többségük azonban vagyontalan, a nagybirtokos arisztokrácián kívül kevés a középbirtokos (bene possessionatus), a nemesség óriási többsége saját személyes tulajdonú kisbirtokán élt, mely nemegyszer az egész jobbágyteleknél is kisebb, vagy pedig jobbágytelken gazdálkodott, viselve a földesúri terheket, esetleg zsellér, mezőgazdasági alkalmazott vagy egyéb. A parasztsorú nemesek egy része földesúr nélküli külön *curialista* faluban élt kis birtokán, vagy ha a falu egy része földesúri tulajdon volt, saját részeiken ugyanott elkülönülve, a maguk igazgatása alatt. Az 1720-as összeírás mintegy 1200 részben *curialista* falut említ, ami akkor is valószínűtlen, ha egyik-másik csak néhány

családot jelentett. Igaz, voltak megyék, amelyekben a nemes faluk száma 10⁰/₀-on felüli, mint pl. Máramaros, Borsod, Szatmár, Szabolcs, Veszprém, Győr megyék, a Nyugat-Dunántúlon a latifundiumok világában jóval kevesebbet találunk. Viszonylag ott található több kismenes falu, ahol a török időkben szélterületek voltak.

Erdei Ferenc: Magyar paraszttársadalom című kötetének „Nemes-parasztok” fejezetében⁵ a XIX—XX. századforduló közötti s részben még saját kutatásai idején is létező parasztréteget elemezve, a múlt-ra visszapillantólag megállapítja, hogy az „armalista”, „bocskoros”, „kurta-”, „hétszilvafás” kismenesek nemesrendűsége az »una eademque nobilitas« elvénél fogva kétségtelen volt. Tényleges helyzetük azonban a jobbágytartó „bene possessionatus” nemesekhez képest, lényegesen más, ők alapján véve paraszti kisbirtokosok, sokszor zsellérek, akik a maguk munkaerejével tartották fenn magukat, s minden jogi biztosíték ellenére politikai súlyuk alárendelt volt. De még a legszegényebb kurtanemest is megkülönböztette társadalmi helyzete a paraszttól, „a nemes akkor is nemzeti volt, ha a parasztlakókat őrizte, vagy az eke után ment, s mindig előre várta a parasztlakókat... a paraszti munka, amit végzett, csak osztályhelyeztet volt számára, tehát a tényleges erőviszonyok aktuális, de mindig átmenetinek hit következménye, nemessége ellenben egy általánosabb és elvontabb érvényű társadalmi rang volt, amit elvileg mindig vissza lehetett állítani a régi fényébe... Házuk akkor is udvarház volt, ha éppen olyan nádtetejű sárépület volt is, mint a parasztlakóé” stb. „Mindezekért a parasztlakókat érthetetlenül nagybirtokosok tartották őket, noha végeredményben nem éltek jobban, mint a parasztlakó, csak más formák között és szabadabban.”

Természetesen ő is észreveszi, hogy 1848 után a különbség ugyan elmosódott a volt jobbágy és a parasztnemes között, de sok múltbeli magatartási, tudati maradvány még nemzedékeken át emlékeztet az egykori különbségre.

Szépirodalmunk nagyjai gyakran foglalkoztak hol elismeréssel, hol ironiával a rusztikus kismenesekkel, mint pl. *Jókai*, ki *Boksa Gergő*nek sajátos agyafurtságát emeli ki *A kőszívű ember fiaiban*. Mikszáth ironizált alakjai közé tartoznak olyanok, mint *Bory uram*, a Szepes báró lányrablásra készülő insurgents, öntelt és önérzetes figurája (Akli Miklós), a holtszegény kurtanemes faluk kiemelkedő egyénisége, a rögeszmét kergető *Mácsik*, a nagy erejű. Néha tanulatlanságuk, műveletlenségük a lumpenelemek közé sodorja őket, akiket a főurak vagy nagybirtokos köznemesek politikai korteshadjáratra is felbélrethettek. Egy ilyen epizódott így fest *Jókai* — Rideghváry aljasságát is jellemezve — *A kőszívű ember fiaiban*: „Kétszáz szemenszedett országos korbély, három szomszédos vármegye nemességének kilökött, kimustrált söpredéke; verekedés, gyujtogatás, lólopás hőstettei miatt börtönjárta nevezetességek; soha ki nem józanodó, rekedt torkú ingyenivók, ősi birtokukat elpazarolt jószágkeresők, be-

csületes atyafiaknak orcapirolással emlegetett korcs ivadékai; bornirt, csökönyös ósdiak, dölyfös rongyok, sárban meghurcolt címerek, kik közt előcsahos a huza-vona falusi legulélus, s az iskolakerülő kántor. Ez az adminisztrátor úr nevezetes mobil gárdája, melyet forsponttal hordat össze nagy kerülő földről a megyei székvárosba, elrémiteni, leordítani, leszavazni, s ha kell, le is verni a megyebeli nemes karokat s rendeket; küldi őket maga előtt, viszi őket maga után ünnepélyes elfogadó tömegnek, díszelgő kíséretnek, sőt még azt is megteszi, hogy felviszi őket Pestre, s fáklyás-zenét adat velük magának a főváros közepett... Két forint napidíj járta fejenként — és úri ellátás”.⁶

Grünwald Béla írja, hogy: „A magyar nemesség szegényebb része tisztességes polgári munkával keresi kenyerét. A nemességből papok, ügyvédek, orvosok, mérnökök, gyógyszerészek, hivatalnokok, gazdasítztek, tanítók, kocsmárosok, mészárosok, csizmadia, s egyéb mesteremberek, sőt hajdúk és fuvarosok is nagy számmal kerülnek ki. Ez az elem az ország nemesi demokráciája”.⁷ Íróink emlitenek iparúzó nemesi településeket. Ilyennek írja le Mikszáth Nagykapost: „Ami Kapost illeti, ő a szíták és rosták városa volt. A kaposi szítáért csókot adott a szépasszony, ha messziről hozták neki ajándékba, — ma már csak 80 krajcárt adnak érte. Hát nem volt az egészen rossz világ!”. A szabókról azonban nem volt az iparosoknak kedvező véleménye sznobizmusuk miatt, róluk mondták azt a közmondást „Mihelyt szabó, mindjárt báró”, „de ezt a közmondást éppen nem osztották a kaposi nemesek, sőt apprehendáltak Bodolyira, hogy a Griffel átellenben levő házára a következő hivalkodó címtáblát tette: »Nemes Bodolyi Máthé de Bodoló et Réna szabómester«. Szerintük a szabóság derogál egy nemesembernek. Ők is csak szítások, rostások, de az nem lealacsonyító. A szita végre is az asszonyszemélyek játékszere, egy királyné is a kezébe veheti, de nadrágot varrni... meg befoltozni. No, már ez az utolsó mesterség. És még kiírta a predikátumot is! Bizony Isten, szégyen! Merő csúfságból toldtak hát a két predikátumhoz még kettőt és hitták egymás közt „de Bodoló et Réna, de vasaló et cérna”.⁸

Kisnemes eredetű iparosok dolgoztak a közelmúltban fazekasként a Györmegyei Dőrön, s a szilágysági Désházán stb. Külön specialisták voltak a XIX. század utolsó harmadáig a talán várakona eredetű *komáromi szekeresek*, akkor, a gépjárművek előtt jelentős export-importot bonyolítottak le a Dunán Ulmtól a Fekete-tengerig, s országúton is fogataikkal bel- és külföldön. Jókai Mór egyik tiszteletreméltó reformkori alakja a nemzeti kultúrát és haladást támogató csizmadiamester. Így ír róla az *És mégis mozog a föld* című regényében: „az alacsony kapu fölött ott lebegett kinyúló vasrúdon a címere, mégpedig nem nemesi címer, hanem az iparcímer: egy arany oroszlán, mely piros csizmát tart a kezében, föléje írva: „Nemes Tseresnyés Márton”, alája őszinte régi szóval:

„csizmadia mester”. Nem titkolta, hogy nemes ember. S nem szégyelte, hogy csizmadia. Amaz őseinek érdeme, ez pedig az övé... a csizmadiát írta „cs’-vel, a Tseresnyést „Ts’-sel; abban a nyelvújításnak hódolt, ebben az ősi hagyományt tartotta fenn”.⁹

Lajos Árpád nemesei a közelmúltban paraszti életmódot folytattak, de egykori és elszármazott családtagjaik közül sokan az említett foglalkozási körökben is részt vállaltak.

Szuhafő és még öt község a *Szárazvölgyben* fészkei azoknak a régi hadaknak, amelyek leszármazottai — nemesi eredetük tudatában és gazdasági helyzetük révén — az utóbbi évtizedekig fenntartották egykori társadalmi presztízsvüket és életformájuk múltban gyökerező szálait a velük egy helységben vagy környezetükben élő, nem nemesi származású lakossággal szemben. Suhafőn a volt nemesek, „derékiak”, elnevezésüket a falu közepén feltöltődött völgyre való, aránylag kompakt tömegben történt lehúzóadásuk után kapták, míg a „partiak” a falu eredeti települési helyéről, a „partság”-ról nyerték megnevezésüket. Ez utóbbiak az egykori jobbágyság, zsellérek utódai és beköltözött szegényemberek, kik a nemesek túlnyomórészeinek a faluközpontra történt leköltözése után is jórészt a déli dombságon maradtak. Lajos Árpád az 1950-es évek közepéig kísérelte meg Suhafőn az egykori nemes és nem nemes családok eredetét és arányát követni, figyelembe véve azt a települési folyamatot, ami a falu társadalmi tagozódását is érintette. Sok értékes történeti és recens anyag felhasználásával felsorolja a sokszor középkori múltú, anyagilag lehanyagolt nobilesek utódait éppúgy, mint a „partiak” jobbágysági és különösen zsellércsaládjait, köztük a „jó gazdák”-nak elismert, de mégsem egyenértékű familiákat, hadakat, akiknek történeti emlékezése is jóval halványabb. A nemeseknél a származástudatban jellemző a több helyről való eredet emléke, amely nyilvánvaló házassági-örökösödési háttérű, de az exogámia határa nem lép túl a regionális kereten.

Tanulságos és értékes Lajos Árpád legújabbkori lokális társadalmi elemzése néprajzi oldalról. A kétféle réteg különbségének fő tényezői a vagyoni helyzet és származástudat. A nyelv a közös palóc-barkó nyelvjárás, de a „derékiak” szókészletében több a városi elem. A közelmúlt parasztháza a „derékiak”-nál a 4—5 helyiséges, differenciáltabb beosztású, komplett csűrös gazdasági udvarral, a „partiak”-é a 3 helyiséges, sokáig zsúptetős lakóház (ilyenek voltak korábban az egykori nemesi házak is). A nemeseknél teljes a gazdasági eszközök inventáriuma, megvan a szükséges jószágállomány, a „partiak”-nál a napszámos, kéziszerszámmegyiítés. A nemes régen nem, vagy szükség szerint, birtoka arányában maga is dolgozott, s lehetőleg alkalmazott „parti” munkaerőt cselédnek, ám, ha a szükség kívánta, erdei fakitermelést is végzett jövedelemkiegészítésül, de ke-

vesebb munkát vállalt a „parti”-nál. A bútorzat polgárosodása, a konfekciós ruha hordása a nemeseknél előbb történt meg, de míg csizmát használtak, a nemes sarkantyús csizmában járt. Anyagi kultúrájukban más területen is vannak bizonyos eltérések.

A „derékiak” nem vállalták a „paraszt” nevet, ezt a „partiak”-ra mondják, magukat „gazdá”-nak nevezték. A társadalmi elkülönülés sokáig a falusi és egyházi tisztségviselésben, templomi ülésrendben konzerválódik, valamint a nemesek részéről a ritka keresztnévek használatában. Érzékletes bemutatást kapunk a szerzőtől a szokás-világ társadalmi árnyaltságáról. Bizonyos kötelező etikettszerű viselkedés a nemesek részéről a közelmúltig is elvárt volt maguk között. Az anyagfelvétel időszakában a „nemesek” túlnyomórészt ugyan középparasztnak számítottak a „jó gazdákkal” együtt, de magatartásuk néhány feudális vonását a „partiak” már sérelmesnek tartották.

E kéziratban ránk maradt munka tulajdonképpen nem lezárt. Lehetne folytatni: elmélyíteni számos felvetését, vagy kiegészíteni az utóbbi évek tapasztalatainak bevonásával, azonban így önmagában is méltó a megjelentetésre, mert a magyarországi feudalizmus rusztikus világának egy pontjáról ad — végleges feledésbe merülése előtt —, élő közösségtől származó emlék- és élményrögzítést, s ez színesebbé teszi a történeti folyamatok elemzését is, nem szólva néprajzi tanulságairól.

TÁLASI ISTVÁN

JEGYZETEK

1. Szabó István: Nemesség és parasztság Werbőczy után. In: *Eckhardt Sándor* (szerk.): *Úr és paraszt a magyar élet egységében*. Bp., 1941. 44—80.
2. Szabó István: A jobbágy megnemesítése. *Turul*. 1941. 11—21.
3. V. ö. még: *Varga János*: Jobbágyrendszer a magyarországi feudalizmus kései századaiban. 1556—1767. Bp., 1969. 200—286.
4. *Degré Alajos*: A magyar nemesi (curialista) községek szervezete és gazdálkodása 1848 előtt a Dunántúlon. In: *Bolla Ilona—Csizmadia Andor—Degré Alajos—Horváth Pál*: *Tanulmányok a falusi közösségekről*. A Pécsi Tudományegyetem jogtörténeti tanszékének kiadványai 2. sz. Pécs, 1977. 55—71.
5. *Erdei Ferenc*: A magyar paraszttársadalom. Bp., é. n. 95—98.
6. *Jókai Mór*: A köszívű ember fiai. Bp., 1954. 139—140.
7. *Grünwald Béla*: A régi Magyarország I. Bp., 1888.² 120.
8. *Mikszáth Kálmán*: Különös házasság. Bp., 1953. 240., 251.
9. *Jókai Mór*: És mégis mozog a föld. Bp., 1925. II. 110.

Borsod megye északi szegélyén, a Sajó folyótól északra, cserje- és erdőövezte dombok közt szelíd kis völgy húzódik végig: a *Száravölgy*, ölében a jelentéktelennek látszó, de esős időkben könnyen megáradó *Szuha* patakkal. E völgy mentén egészen sűrűn, egymástól 3—4 km távolságban kisebb-nagyobb (500—700 főnyi lakosságú) falvak húzódnak: *Szuhafő*, *Zádorfalva*, *Alsószuha*, *Dövény*, *Jákfalva*, *Felsőnyárad*. Volt fészkei régi földesúri *hadak*nak, akiknek jórészt ma is élő leszármazottai — nemesi eredetük tudatában és gazdasági helyzetüknél fogva szinte napjainkig — elkülönültek a nem nemesi eredetű lakosságtól. Az említett falvak közül a lakosság elkülönülésére kitűnő példa *Szuhafő* község, a régi nemesi származású, úgynevezett *derékiak* vagy *derekasiak*¹ és az általában szegényparaszti *partiak*² részben egyező, részben eltérő néprajzi megjelenésével, a társadalmi elkülönülésnek oly jellemző példáival, melyek paraszttársadalmunk változó életére is sajátos fényt vetnek.

Szuhafő és határa jellemző példa az észak-borsodi tájak gazdasági-földrajzi adottságaira. Dombos, részben nyílt, részben erdős, cserjés vidék, kedvező éghajlattal. Jól megterem a búza, rozs, árpa, zab, a kapások és takarmánynövények. A községnek van jól tenyésző erdeje, nemcsak a fakitermelés, cserhántás, gyűjtögetés lehetőségeivel, hanem vadállománnyal is. A termelés sokoldalú feltételei megvoltak és megvannak ma is. A talaj részint agyag, nagyobbbrészt sárgaföld, melyet a szuhaiak *nyirok*nak neveznek, de van köveses (*kavacsos*) talaj is. Földművelésre, állattenyésztésre alkalmas vidék, emberi letelepülésének története a messze századokba nyúlik.

Ila Bálint és *Forgon Mihály* történeti kutatásaik során a XII. századig vezetik vissza e völgyiség településtörténetét.³ Megállapításaik szerint az Árpád-kor eleji Ajtonyi-nemzetségnek az Alföldről északra került egyik ága itt, a *Szuha-völgyben* talált otthon, ahonét nevét is kapta (SZUHAYak). A *Szuhayak* a völgy alsó szakaszán települtek le *Zádorfalvától* *Felsőnyáradig*, sőt, eljutottak a *Rima* völgyébe is. A XV. századtól kezdve *Szuhafő* megszállására is van írásbeli adat. A jobbágytartó *Szuhayak* letelepedését követték a századok folyamán a BARTÓKok, LENKEYek, CSISZÁRok, HUBAYak, JÁRDÁNHÁZYak, CSÁSZÁRok, NAGYok, PALLISok (későbbi nevükön: PAISok), BARNÁk, DEMÉk, VATTAYak, ÚJVÁRYak, FAR-

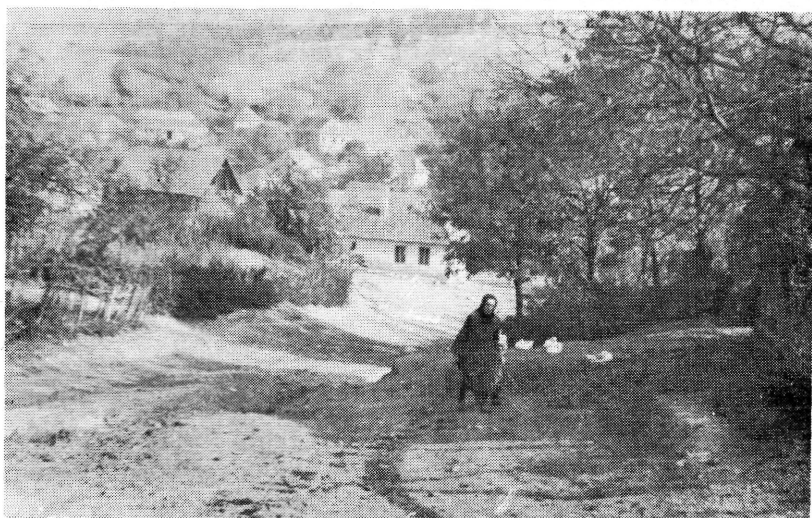
2. kép. Faluderek látképe (valamennyi kép Lajos Árpád felvétele)

KASok, BECSYek (későbbi nevükön: BOCSYak), LÓCZYak, akiknek leszármazottai férfi-, ill. női ágon nagyrészt ma is élnek, mint Szuhafő „nemesei”.⁴

A „parti” szegényparasztok kutatásával, a DEMETERekkel, ANTALokkal, BARASÓkkal, VARGÁkkal, KOCSISokkal, KISZELYekkel, KÓSokkal, TÉGLÁSokkal, hátrányban vagyok. Demetereket és Antalokat mutat ki Ila Bálint, mint régi jobbágyokat, — de őket is csak Alsószuháról —, a Gömör megye című könyvében. Az Antalokról van helyi élő adatom. 1954-ben említette Antal István suhafői szegényparaszttól, hogy családja régi zsellércsalád. Nagyapjával, Antal Lászlóval, mint 20 éves legénnyel történt, hogy egy erőszakos katonatoborzáskor a pandúroktól a falu *Alvége* felé eső parti részen lakó nemesi FARKAS-had portájára menekült. Ide már nem követhették, mert a nemesi porta területe sérthetetlen volt.

Szuhafő ma 478 lelkes kis község, mely részint csoportos, részint soros település képét mutatja. Jelen leírásom itt következő sorrendjéhez gyakorlati célból ragaszkodom. Hogy a jelen község képét könnyebben áttekinthetővé tegyem, a *faluderektől* indulok ki, s innen haladok kifelé. A történeti sorrendet fordítotttnak tartom. Véleményem szerint a parti rész, s általában a periférikus részek hamarabb alakultak ki. Ezt az alábbiakban bizonyítani igyekszem.

A *derék* a falunak északnyugattól délkeleti irányban húzódó központi szakasza (2. kép). A patak két partján terül el. Házai sorosan következnek egymás mellett. Századunk elején nagyjából

3. kép. Korcsma utca. Átmenet a Felsőpartra

újonnan épült téglafalú épületek ezek, cseréppel fedett, nyerges tetőkkel, oszlopos tornáccal. Négy-öt, sőt sok helyen hat helyiséggel bíró hajlékok. Szalagszerű belsőiségeik a Szuha folyására merőleges irányban jutnak, végeikben egy-egy csűrrel. A derék házai, homlokzataik a Szuha két partján szembenéznek egymással. A falunak ez a központi szakasza két híd közé esik. Az *Alsófalu*hid az *Alvéget* zárja le, a *Felsőfalu*hid a faluderék és a *Felvég* között egy szabálytalan Y-alakú elágazás tövében van. Az egyik elágazás nyugatra mintegy folytatása a deréknek, a másik erősen délnyugatra fordul. Mindkét ág lassan dombnak kapaszkodik és vezet a faluból kifelé. Ezen ágak mentén helyezkednek el azok a — túlnyomórészt új típusú — házak, melyeknek elrendezése átmenetet alkot a perifériák csoportos települése felé. Ezt az átmenetet a *Felvég* képe különösen a délnyugati elágazáson mutatja, a *Csiszár-szög*ben és ennek közvetlen környékén. Itt a felső hídról délnyugatra kanyarodó ág ismét kettéágazik, kisebbik ága S-alakban nyugatra hajlik, míg a másik merészen délnek fordulva erős emelkedéssel kapaszkodik a község déli dombjaira, a *partságra*. A *Csiszár-szög*⁵ és közvetlen környéke házai részben egymás mellett, homlokokkal kifelé helyezkednek el, részben ferdén vagy oldalukkal az utca felé fekszenek. A községbe északnyugat felől belépő Szuha patak déli partján láthatók. Visszatérve a falu felső hídjához, a faluderéktől nyugati irányban folytatódó ágon, vagyis a Szuha északi partján, a lassan felfelé emelkedő utcán, újabb építésű, kisebb házak, s egy régi típust mutató kis nemesi ház közelében egy-két tornácos, nagyobb nemesi ház vonja ma-

gára figyelmünket. Ezen az ágon a házak elhelyezkedése hasonlít a derék soros településére. A házak két sorban épültek, egymással szembenéznek, de nem oly szabályosan, mint a faluderekban. Ennek az ágnak a végén egy kis csoportos képlet tűnik fel, a *Járdánházyszög*, vagy ahogy rövidebben mondják: *Járdánszög*.⁶ Szabálytalan alakú belsőség, két, egymástól különböző irányban elhelyezkedő házzal. A Járdánszögtől északra-északnyugatra emelkedik a *Pusztatemplom-dűlő*, melyen az emlékezet szerint, igen régen, kis falu állt, kolostorral.

A faludérék felett délre elterülő partság dombjain meglehetősen rendetlen elhelyezkedésben láthatók a házsorok és házcsoportok. A partság két kisebb vonulatból áll, az *Alsópart*ből és a *Felsőpart*ből (3. kép). Ezeket kanyargós utak kötik össze az Alsófaluhídtól és a Felsőfaluhídtól délre. Jellegzetesek a partokat a faluderekkel összekötő utakból kiágazó *sikátorok*, melyek a parti házak közt kanyarognak (4. kép). A partság udvarai általában kicsik, házai közt régi háromosztatú viskók találhatók, zsúpos vagy cseréptetővel, de van két-három újonnan épült ház is (5. kép). De ezek sem mérhetők a faludérék terjedelmes, többosztatú nemesi házaihoz. Egy udvarban általában csak egy házikó van. Az alsó- és felsőpart közötti sikátoros kanyarban, egy kis udvarban található két ház, a megosztódott KÓS család két házikója. A partság házai általában a szegényparasztság képét mutatják (6. kép). Lakik itt három nemesi család (BARTÓK Ráfaelék, DEME Lászlóék, BOCSI Istvánék), házaik módosabb képet mutatnak, vannak csűrjeik is (7. kép). Módosabb képe van még két *jógazda-család* portájának is (JUHÁSZÉK, MIHALACZKYék), csűrös udvaraikkal.⁷

A faludéréktől északra lakatlan dombok emelkednek: *Latránfalva*, *Cukordomb*, *Kincses domb*, *Centu-tető*, *Kastélybérc*, *Pusztatemplom*. Ezek nagyrészt legelők. Pusztatemplom dűlője gabonatermő domb, de kukoricát is termelnek itt. Ezen az északi területen emelkedik e község református temploma. Közeliében a nemesek és partiak sírjai fekszenek. A nagyobb nemesi családok sírjai a községből a templomhoz vezető, ún. *Templomút* felső szakasza mentén, attól jobbra és balra találhatók a CSISZÁRok, CSÁSZÁRok, BARTÓKok kriptáival.

Nem feladatom a község településének részletes tanulmányozása, de hangsúlyoznom kell, hogy a településnek idők folytán beállt változása olyan tüneteket mutat, melyek a község két fő társadalmi rétegének egymástól való elkülönülésére jellemzőek. Első pillantásra hihetőnek tetszett, hogy a nemesek kezdettől fogva a faluderekeit, a nem nemesek a parti részeket népesítették be. Erre a feltevésre csábított a lakosság jelenlegi elhelyezkedése és a megkülönböztető *nemesek-partiak* elnevezés is. A lakosság emlékezése, a lakott részek kicserélődése azonban mást mond.

4. kép. Antal Imre-ház, Felsőpart

5. kép. Demeterék régi háza, Felsőpart

A helybeliek egyöntetűen azt vallják, hogy a faluderék, mint lakott rész régen meg sem volt. A község legrégebbi helye az északi dombokon, alig egy kilométerre északkeletre épült *Latránfalva*. Egy másik gócpontot is emlegetnek: *Pusztatemplomot*, a község északnyugati dombján. Mindkét telep elpusztult. A falu mostani tanítója, CSISZÁR Sándor, az öregek hagyományát igazolva látta az egyházi iratokban, melyek tanúsága szerint Latránfalva és Pusztatemplom megvolt a középkor elején, de később elpusztult. Ma már csak a nevük, a két dülönév van meg. Szuhafő a mai nevén a XV. századtól szerepel, először *Zuchafeu* néven egy 1427-es oklevélben (Gömör megye monográfiája), mint a Szuhayak birtoka. Hogy mely ponton települtek le a Szuhayak a XV. században, s a későbbi nemesi hadak a falu mely részeit választották, erre írásbeli adatot eddig nem találtam. A helyi élő hagyományra voltam utalva. A faluderékre vonatkozólag azt vallják a helybeliek, hogy ez a hely lakhatatlan volt: csupa ingovány, pocsolya.⁸ Az öregek azt állítják, hogy nagyapáik nagyapja idején a faluderékban „még a békák kuruttyoltak”. A falu derekát régi nevén *Pocsa tajnak* hívták.⁹ E mellett a hagyomány mellett szól a két dülő: Latránfalva és Pusztatemplom a kolostorával együtt nem a faluderékban, hanem dombon épült ki. Ezek után feltételeztem, hogy a későbbi települések is dombon alakultak ki: a lakosok az északi dombok után, a déli dombokat keresték fel. A partságon nemesek is laktak, sőt régebben a nemesi települések domináltak itt. Az említett Deme, Bartók, Bocsy családok iránt érdeklődve, azt a felvilágosítást kaptam, hogy mindig itt éltek; nem a faluderékből költöztek ide. Sőt, még néhány évtizeddel ezelőtt a KASZA-hadból is laktak itt. E négy nemesi család előtt még régebbre visszamenőleg több nemesi család ittlétére leltem adatokat. Ezek részint leköltöztek a derékba, részint elszármaztak, részint belolvadtak a parti *jógazdák*ba. Egy részük kihalt. Egy LENKEY-házat a partságon TÓTH József, volt ragályi cseléd vett meg, viszont e ház gazdája, LENKEY László, a faluderékba költözött. Idősebb BARTÓK Ráfael eladta házát DEMETER József parti, zsellérszármazású embernek és beköltözött a derékba. HUBAY József alsóparti nemes úgy költözött el Gömörszöllőre, hogy házát szétzedette és magával vitte. JÁRDÁNHÁZY László az újonnan Szu hafőre költözött SZÖLLŐSI-családnak adta el parti házát és Amerikába ment. CSISZÁR József nemes, alsóparti lakos házát leánya, Erzsébet örökölte, akihez vőnek ment JUHÁSZ Lajos *jógazda*. Mind csupa biztos adat arra, hogy a parton egy sor nemes had lakott. A múlt század elején, még megvolt a FARKAS-porta az alsópart alvég felé eső részén. Ide menekült az említett ANTAL László a katonafogdosás elől. A régen virágzó, de lezüllött és kihalt FÜLPÖS (FILPES) család háza a suzhafőiek emlékezete szerint a felső-

parti játszótér, az ún. *pást* mellett volt meg, ahonnan a múlt században költöztek le Fülöpsek a Felvég felé eső, jelenlegi Császár-belsőség területére. Fülöpsek belsőségét később a Császár család vette meg. A partság faluderek felé nyúló szegélyén, a Felsőfaluhídhöz közel levő NAGY-porta az öregek emlékezete szerint MISKOLCZY-porta volt. A Csiszár-had egy ága, a Csiszár-szög családjai, akik egészen közel laknak a partsághoz, nem tartoznak szorosan a faluderekhoz. A Pusztatemplom-dűlő alatti, a község délnyugati, de periférikus részén kialakult Járdánházy-szög sem tartozik a faluderekhoz közel levő NAGY-porta az öregek emlékezete szerint MISKOLVAN, s ezek magva a partság. A fentiekből a következőket lehet leszűrni: 1. A faluderek sokáig nem volt alkalmas a letelepülésre (ez természetesen vonatkozik a nemesekre és a partiakra egyaránt). Sokáig lakatlan volt. 2. A jelenlegi Szuhafő kristályosodási pontja a partság volt. Itt lelt tanyát a nemesi *hadak* zöme az Alsóparton. A nem nemesek a Felsőparton telepedtek le. 3. A partságból emberöltőkön át állandóan folyt a leszűrődés a derékba, miután a Szuhapartot feltöltötték és kiszáritották. 4. A *nemesek és partiak* megkülönböztetés újabb keletű.

A faluderekba való leszűrődésnek nemcsak népesedési és a helyszűkében rejlő oka és célja volt. A leköltözés egyúttal társadalmi megnyilvánulás is volt, sőt, az ma is: a derékban alakultak ki a nemesek tágas belsőségű, módos házai. Itt csináltatott magának külön kutat majdnem mindegyik nemes család, s tette életét nemcsak módosabbá, hanem kényelmesebbé is. A derékba való beköltözéssel biztosították a nemesek a parton maradt szegényparasztoktól való társadalmi elkülönülésüket is. Erre vall a nemesek-partiak megkülönböztetés. A derékba való költözés társadalmi haladást jelent. A parton maradt nemesi családok társadalmilag is háttérbe szorultak. Erre példa különösen két nemesi család: a BOCSYak és a parton lakó BARTÓK Ráfael. A derékiak egyikhez sem mérkőztek meg. Nem tudják megbocsátani nekik, hogy partiakkal házasodtak össze. A derékba való költözés a felszabadulás után a nem nemesi eredetűek részéről is megkezdődött: KISZELYék, KÓSék, GÁLék 1947-ben és 48-ban, DEMETER PÁLék 1949-ben kerültek le a derékba.

NEMESI ÉS PARTI CSALÁDOK

A község lakosságának körében végzett családkutatásaim során egyházi és történeti adatok felhasználásával az alábbi nemesi és parti családokat ismertem meg:¹⁰ Eddig a legrégebbinek ismert a SZUHAY-had. A község hagyománya szerint jobbágytartók voltak. Ezt támogatják régi írásbeli feljegyzések is. Egy 1554-es összeírás szerint: Szuhay Sebestyénnek 7 jobbágytelke volt. Századokon át éltek itt a Szuhayak. Egy 1876-os tagosítási kataszter azonban e

had elnéptelenedését mutatja. Két nevet említ: SZUHAY Józsefné és SZUHAY Gáborné. Szerepel itt egy férfinév is: SZUHAY József, de neve előtt megkülönböztetésül olvasható *naprágyi*, azaz Naprágyról való, tehát Naprágyról újabban beköltözött. Ma már csak egy nőtag él: SZUHAY Zsuzsánna, PAIS Miklósné, mint a kihaló had utolsó tagja.

A BARTÓK-had 1647-ben tűnik fel Szuha fön. Forgon Mihály megállapítása szerint II. Ferdinándtól kapták nemességüket, s Abaújból költöztek ide.¹¹ Az 1876-os kataszterben ezek a nevek szerepelnek: BARTÓK Bertalan, BARTÓK Ferenc és Katalin, BARTÓK István és örökösei, BARTÓK Józsefné, BARTÓK János és örökösei, átlag 20—25 hold külsőséggel. Ez a család elnéptelenedőben van. Ma csak egy férfitagja él, BARTÓK Ráfael, aki a parti DEMETER Borbálával való összeházasodása folytán elszigetelődött a nemességtől. A Bartók-had régi előkelőségét igazolja egyébként a suhafői templom 2. padja, az ún. BARTÓK-szék.

A LENKEYek a maguk bevallása szerint (Forgon szerint is), igen régi, Árpád-kori család. Fő fészük a gömöri Sajólenke, régebbi néven Nenke. Magukat is Nenkeyeknek hívták régebben. Egy águk a XVI. században feltűnik a szomszédos Zádorfalván, egy másik águk a XVII. században Szuha fön. Az 1876-os kataszterben igen népesek a Lenkeyek: öt Lenkey család van nyilvántartva nagy kiterjedésű külsőségekkel. Leggazdagabb e kataszterben LENKEY József 198 057 négyszögöllel. A had ma is népes idősebb tagok tekintetében: hat család van, de kevés gyermekesek. Származásukra rendkívül büszkék. Rokonoknak tartják magukat az 1848-ból feljegyzett Lenkey-századossal, aki a szabadságharc küszöbén katonáival együtt Lengyelországból hazaszökött, s akiről Petőfi megírta „Lenkey százada” című versét. Ótágú koronás névjegyet használnak *lenkey* előnévvel. Az 1908-ban született LENKEY Maxi családjával együtt visszaköltözött Sajólenkére. A község templomában őket illeti az előkelő 1. érdemszék.

A községben a XVII. századig vezeti vissza Forgon a CSISZÁROkat is. Ők *Runyáról* vallják származásukat (Gömör megye), ahonnan az 1600-as években költöztek át. Az 1876-os kataszter 5 Csiszár családot tart nyilván, ezek közül leggazdagabb CSISZÁR Sámuel 69 251 négyszögöles birtokkal. A faluderekben és a Felvégeben összesen három Csiszár család lakik. A templomban a 2. érdemszékben ülnek.

A HUBAYak fészke Forgon adatai alapján, az 1200-as években a gömöri *Hubó*-község. Innen terjednek kelet felé. A XVII. században *Naprágyon*, majd a XVIII. században Szuha fön tűnnek fel. Az említett 1876-os kimutatásban olvasható nevek: HUBAY Gábor, HUBAY András, HUBAY Erzsébet, HUBAY Jánosné, HUBAY Pál. Századunk elejétől a család kihalóban van. Egy tag, HUBAY József

6. kép. Kós—Várady-ház, Alsópart

7. kép. Lakóház, Alsópart

2*

A had emléket őrzí a templomban igen előkelő 1. szék, az ún. *kalapos szék*,¹² más néven HUBAY szék.

A JÁRDÁNHÁZYak Forgon szerint is, a helybeliek vallomása szerint is az Ózd közeli Járdánházáról származtak ide. Forgon a XIII. századig vezeti vissza történetüket. 1551 körül feltűnik a szomszédos Zádorfalván JÁRDÁNHÁZY János. Leszármazottai 1710 körül kapnak jobbágytelket Szuhafőn, s ide ünnepélyes külsőségek közt iktatják be, vezetik be őket. Az 1876-os kataszter szerint népek és gazdagok. JÁRDÁNHÁZY András 70 658, JÁRDÁNHÁZY Antal 50 085, JÁRDÁNHÁZY Balázs és Mária, JÁRDÁNHÁZY Dániellel 132 403, JÁRDÁNHÁZY Istvánné 27 000 négyszögöllel bírnak. Ma négy család él. Három a Felvégen (egy a Csiszár-szögben, kettő a Járdán-szögben), s egy a faluderekban. A község templomában a 2. szék az övéké.

A CSÁSZÁRok II. Mátyástól kapták nemességüket. Szuhafőn az 1700-as években tűnnek fel. Az 1876-os kataszter CSÁSZÁR Ferencet, CSÁSZÁR Károlyt és CSÁSZÁR Tamást tartja nyilván. A XX. század elején egy részük megvagyonosodott. *Jólétszról* származtatják magukat, erre igen rátartiak. Nevük előtt a *jólétszi* előnevet használják. A templomban az 1. székben ülnek. Ma csak egy Császár család él, a faluderek Felvég felé eső részén. Két másik család kiköltözött a községből.

A NAGY-had már a XVI. században megvolt a Gömör megyei *Sztárnyán*. 1609-ben II. Mátyástól kaptak nemességet adományozással. Sztárnyáról a XVIII. században telepedtek le. Az 1876-os kataszter elég népes képet mutat róluk: 7 családot tart nyilván, de szerény vagyoni helyzettel (átlag 10—15 hold). Ma négy család él: 3 a derékban, 1 tag a partra került vőnek,¹³ a Bocsy-hadba. A templomban a 3. székben ül a Nagy-had.

A PAIS-had (régebbi nevükön PALLISok) a XVII. században Zádorfalván mutatkozik. Innen kerülnek át Szuhafőre. Szegényebb nemesek. Az 1876-os kataszter kimutatása szerint négy Pais család él igen szerény vagyoni körülmények közt (átlag 8—10 holddal). A templom érdemszékei közül a 4. szék az övéké. Egy család él csak a faluderek Alvégében.

A KASZÁK eredetileg nem nemesi családok. Egy részük a kuruc korban tüntette ki magát. KASZA Miklós füleki kapitány vitézkedésével szerzett nemességet. Utódai a XVIII. században költöztek Szuhafőre. Két Kasza-családot nyomoztam ki: *jegyző KASZA* és *parti KASZA* (utóbbi belsőséget bír csak, kb. egy fél holddal). A két család nem tartott egymással kapcsolatot. A jegyző Kaszák a templomban a 4. érdemszékben ülnek. A parti Kaszáknak nem volt érdemszékük. Férfi leszármazottaik nem élnek. Nemes Kasza család három él a faluderekban.

A BARNÁk *Krasznahorkáról* vallják származásukat. Idekerülésük alsó időhatárát nem tudtam megállapítani. Az 1876-os kataszter

BARNA Ráfáelt, István és Pált mutatja ki 64 583 négyszögöllel. E had előkelőségét mutatja a templom 1. érdemszéke.

A DEMÉk a XV. században Zádorfalván jelentkeznek. Szuha-főre költözésük idejét nem tudtam megállapítani. Az 1876-os katasz-ter igen népes képet mutat róluk, de megkülönböztet egy Deme-családot *zádori* melléknévvel: *zádori* DEME Ferencet *szuhafői* DEME Ferencsel szemben. Innen kezdve hat Deme név szerepel átlag 10 hold külsőséggel, s a sor legvégén olvasható DEME Pál 55 788 négy-szögöllel. Gömör monográfiája a Deméket a régi szuhafői földesúri családok közt említi. Ma két család él, egyik a parton, másik a falu-derék alvégi felében. A templomban a 2. érdemszékben ülnek.

Az UJVÁRIak köztudomás szerint, a Putnok közeli Hétből valók. Gömör monográfiája régi szuhafői földesúri családnak tartja őket. Forgon említi, hogy 1609-ben mint nemesek éltek Hétben. Egy részük Szuhafőre került, de nem tudják pontosan, mikor. Férfiáguk kihalt. Az 1876-os kataszter csak egy nevet említ (UJVÁRY Károly) 31 000 négyszögöllel.

A LÓCZY-család a hagyomány szerint újonnan, a múlt század elején költözött be. Régi fészke Nógrád megyében, Lócon volt. Ván-dorlásuk iránya innen a XV. században *Sajónenke*, majd *Királyi*, *Szuhafő*. Ma már nem élnek itt, elszármaztak.

A FARKAS-had eredete bizonytalan. Régi, előkelő had, mely már kihalt. Emlékét őrzi a partság alvégi részén a Farkas porta és a templomi *kalapos szék*.

A BOCSYak (régebbi néven BECSYek) a XVIII. században tűnnek fel Szuhafőn, de hogy honnan, azt nem tudtam kideríteni. 1876-ból csak egy Bocsy van nyilvántartva a kataszterben. A Bo-csyakkal (egy család él még ma is a partságon) sem tartanak kap-csolatot a derékiak. A templomban csak az 5. szék az övék.

A BATTÁk a köztudomás szerint átmenő család. Zádorfalvára valók. Egy águk a múlt században élt Szuhafőn. Emléküket őrzi a *Batta-udvar* az Alvégen. Érdemszékük nincs.

A SZABÓk az 5. érdemszékben ülnek. A nagy nemesi hadak megkülönböztetik magukat velük szemben. (Társas multságok al-kalmával nem hívják be őket a szobákba, a konyhán iddognak). Forgon úgy emlékszik meg erről a hadról, hogy 1652-ben a suha-fői Bartók családdal kapott nemességet. A Szabók szuhafői birtokát később a Bartók-család váltotta meg. Az 1876-os tagosítási kataszter szegényes képet fest róluk. SZABÓ József és nejének, VÁRADI Lí-diának kb. 10 hold külsősége van, SZABÓ Illésnek csak 1063 négy-szögöl van kimutatva, SZABÓ Máriának 5202 négyszögöl. A család fiúága kihalt.

A VATTAYak is kihaltak. 1786-ból említi Forgon VATTAY Andrást, aki a délborsodi *Vattáról* került ide. Neje *szuhafői* BAR-TÓK Borbála. Ez a család elszegényedett, — mivel köztudomás sze-rint — a múlt században igen pazarló életet élt. VATTAY Ráfáel-

nek még ma is él az a híre, hogy nyáron hat lovát szánkó elé fogta be és merő virtusból megszánkáztatta a lányokat. Mind a hat lova megszakadt. Az 1876-os kataszter igen szegényes, apró kis birtokokkal említi a Vattayakat. Ma már csak egy leánytag él, aki férjhezment a parti ácsmester GYURÁN Barnához. A presbiteri gyűlésen kitiltották a Bartók-székből, annak ellenére, hogy unokája volt BARTÓK Máriának, VATTAY Ráfaelnének.

A FÜLPÖSöket (FILPESeket) a köztudomás is. Forgón is régi nemeseknek tartja. Ez a had már a múlt században lezüllött. Az élő hagyomány szerint annyira zilált körülmények közé kerültek Fülpösök (újabb néven: Filpesék), hogy birtokaikat nem tudták megtartani. A múlt században már nélkülöznek, éheznek, birtokaikat egy-egy sütet kenyérért vesztegették el. Az 1848 utáni évekből van emlék arra, hogy LENKEY Tamásné egy-egy cipőért veszi át birtokait. Az 1876-os kataszter említi egy FILPES Lászlót, 180 négyszögölnyi kis belsőséggel. A családnak még századunk 20-as éveiben élő férfitagja. FILPES Pali bácsi a Császár családnál szolgált, mint mindennapos cseléd. A szuhafői nemesek igen restellkedve emlegetik.

A VÁRADYakról csak röviden emlékezem meg. Forgón *Szilicé*-ről származtatja, de nem tartom valószínűnek, hogy a múlt századból írásban kimutatott (l. 1876-os kataszter) Váradyak velük volnának rokonok. (VÁRADY János és Sándor, akiket a kataszter egyébként DEME Juliannával egy összeírásban említ és együtt 19 744 négyszögöllel). A többi nagy szuhafői nemesi család nem tart velük szoros kapcsolatot.

A parti családok történetére csak gyér nyomokat találtam. Az 1876-os kataszterben ezek a nevek szerepelnek:

DEMETERek: DEMETER András, DEMETER István, DEMETER József. DEMETER János, DEMETER Pál, valamennyien belsőségekkel (átlag 70—80 négyszögöl).

BARASók: BARASÓ István és Mihály, együtt 90 négyszögöllel.

BARKAIak: BARKAI János és József 426 négyszögöl erdősséggel.

KOCSISok: KOCSIS István 94 négyszögöllel.

KISZELYek: KISZELY Imre 776 és KISZELY István 7 244 négyszögöllel (utóbbiból 6152 négyszögöl erdő, 945 négyszögöl mező, a többi belsőség).

BABUSok: Forgón említi Babus családot Gömörből, mint nemeseket. De a szuhafői Babusok partiak. Nincs adatom arra, hogy Babusok nemesi sorból nem nemesi sorba kerültek, de lehetségesnek tartom, hogy Szuhafőre kerülhettek olyan Babusok, akik nemessé-
güket közben elvesztették, vagy olyan ág került ide, amely a nemes Babusoktól nem nemesi sorban elvált. A kataszterben fel van jegyezve BABUS László kicsi melléknévvel és 404 négyszögöllel. Ebből a családból ma is élnek. Érdekes, hogy ANTALék, VARGÁék,

KŐSÉK, TÉGLÁSÉK nem szerepelnek a kataszterben, pedig legalábbis az Antalok régi szuhafői volt zsellérek. Nagyon valószínűnek látszik, hogy régi szegényparaszti családok gyakran újakkal bővültek még a múlt században is, mint ahogy erre van példa a jelen században (KROKAVEC, VRASCSÁK, GYURÁN, TÓTH családok). A de-
rékiak a partiak közé számítják a két jogazda JUHÁSZ és MIHA-
LACZKY családot, akikről elzárkóznak, bár nem annyira, mint a
fentebb említettektől. A partiakhoz tartoznak a község pástorcsa-
ládjai is: BORZI, VRASCSÁK, GÁL családok. Jelenleg a legerőtel-
jesebb parti nép a DEMETERek. DEMETER-hadnak nevezik magu-
kat. Öt család van belőlük.

Írásbeli adatok hiánya miatt a partiak történetét nem tudom
levezetni a XV., XVI., XVII. század jobbágyaiból. De tudatukban
erősen él a régi zsellérvilág, s a parti szegényparasztok legnagyobb
része zellérek utódainak tartja magát. Szuhafőre való településük
párhuzamos jelenség a nemesekével: mozgékony, cserélődő családok.
Mind a nemesek, mind a partiak áramlása, több helyről való ide-
költözése folytán a hadak élete meglehetősen laza formát mutat.
A nemesek tudatában különösen erősen él a több helyről való ide-
származás (Abaújból, Sajólenkéről, Hubóról, Járdánházáról, Jólész-
ről, Sztárnyáról, Hétből, Zádorfalváról stb.). Az aránylag nagyon kis
népességű faluban ma is több mint egy tucat nemesi család él. S ha
tekintetbe vesszük, hogy nem mind egy időben költözött be, köny-
nyen meg tudjuk magyarázni, hogy a palóc-barkó területre általá-
ban jellemző zárt családi közösségi formák miért nem alakultak ki
és merevedtek meg Szuhafőn. Hasonló a helyzet a partiaknál is.

NEMESÉK ÉS NEM NEMESÉK VISZONYA

Ila Bálint megállapítása szerint a szuhavölgyi nemesség az újabb
századokban szerény vagyoni körülmények közt élt.¹⁴ A középbirtok-
okkal szemben a többséget a kisbirtokosság képviselte. A XVII
—XVIII. században jobbágyaik rendszerint nincsenek, inkább zsel-
lérség él a birtokon. Ez vonatkozik Szuhafőre is.

A községben a XV. században még kevés a telepes, a birtokok
még nagy kiterjedésűek. E század viszonylag nyugalmas éveiben a
dolgozó paraszt jobbágyi szinten él.¹⁵ Van telke, vannak igavonó
barmai. A földesúri családok a robotmunka biztosítására tehetősebb
jobbágyaiknak kiosztják a nagy kiterjedésű külsőségeket. De később
változnak a viszonyok. A kettős elnyomás korszaka állandósul a
szegény pórnép felett. A török támadások hullámai egyre sűrűbben
csapnak északra, majd elérkezik a kuruc—labanc fosztogatás ideje.
(Forgon több esetet sorol fel arra vonatkozólag, hogy a Szuhayakat
és jobbágyaikat végigfosztogatják). Nagyfokú elszegényedés áll be.
Az igavonó jószágok számának csökkenésére Ila Bálint említ meg-

döbrentő adatokat.¹⁶ A szegényedéssel párhuzamosan jelentkezik a telkek aprózódása. A századok folyamán beköltözött földesúri családok közt a földek megoszlanak, a kisbirtokok száma nő, ezek megművelése is sok gondot okoz. A jobbágyok időről időre elszegényednek, telkeiket nem tudják megtartani. Nagyrésztük az igavonó barmokat is elveszíti, s *gyalogszeressé* válik. Forgon a Járdánházyak történetének fejezetében adatot említ arra, hogy a Járdánházyak 1710-ben jobbágytelkeket kaptak Szuhafrón. E tény feltehetőleg átmeneti javulásra utal, de ez a tünet nem állandó. A szegény pórnép *gyalogszeres* állapotban él. Barmaik a nemeseknek vannak, de köztük sem mindenkinek. Ez a helyzet egy sajátságos kizsákmányolási módot teremtet. A nagyrészt kisbirtokos nemesség kezében van a telkek, s jobbágyának házhelyet ad. Az építkező *gyalogszeres* pórnépet Ila Bálint házasa, vagy pásitos zsellérnek említi. Vannak azonban, akik építkezni sem tudnak. A földesúr úgy igyekszik a kizsákmányolást biztosítani, hogy földje egy részét árendába adja a pórnak, s hogy könnyítsen rajta, a földet fel is szántatja, vagy maga felszántja neki.¹⁷ De már korán feltűnik a szegődményes munkáltatás is: igavonóját használatra és gondozásra átadja a szegődtetett földművesnek. A kizsákmányolásban szoros személyi kapcsolatot épít ki. Gazdatisztra nincs szükség. Urbárium helyett a munkaviszonyt a szokás (megegyezés) szabályozza. A nemes közvetlenül ügyel fel munkására, ismeri családi helyzetét, a gyermekek számát, ismeri az egykenyéren élő munkabíró személyeket. Dézsma, robot helyett tehát az árendálás és a szegődtetés szerepel, mint a kizsákmányolás két fő eszköze. A szegény paraszt vállalhat ideénymunkát is: szabad idejében végezhet magának egy kis erdei munkát, szemet égethet, csert hánthat, gyűjtögethet, kisebb vadakra vadászgathat. Így szert tehet némi feleslegre. Nagyjából ez a helyzet élt az emlékezet szerint a felszabadulásig. Szuhafrón a partinak ma sincs igavonója, napjainkban *gyalogember* a neve. Ha elszegődik a derékinak mint komenciócs cseléd, *kocsinak* hívják. A deréki emellett ad árendába is földet, melyet felszánt a partinak. 1848 óta a helyzet a partiakra nézve nem sokat javult. Földosztásban nem részesültek, az 1876-os kataszter a partiak birtokában nem mutat ki számbavehető földet, csak itt-ott egy kis erdőt; szőlőhöz csak néhány évtizede jutottak, melyet szorgalmas, keserves munka árán kicsikartak maguknak. A derékiak tatrják szántóföldjeiket, kapásföldjeiket, erdeiket, barmaikat. Az adót nehezen fizetik. Sok családhoz jön a végrehajtó és viszi el a fölösleges ingóságokat, bútorokat, ágyneműket, végvásznakat. Különösen századunk 20-as éveit érzik meg. Sok elszegényedett deréki család helyzete a harmincas években szilárdul meg. Rájönnek, hogy az árendálás nem kifizető, ezt csökkentik. Inkább komenciócsokkal és ideénymunkásokkal (aratók) dolgoztatnak. Az árendálást csak annyiban tartják, hogy a kapás földeket részben kiadják (felibe-harmadába) a partinak. Ők is kijárnak a földekre, de a munka dandárját a partiak végzik.

A két réteg közti viszonyt napjainkban két fő tényező alakítja ki: a vagyoni helyzet és a származástudat. Haladni akar mindkét réteg. A partiaknak fáj az a helyzet, melybe az idők folyamán, társadalmi és gazdasági körülményeik folytán — a felszabadulásig — kényszerültek. Szívós munkával, takarékossgal módosítani iparkodnak. Életmódjuk, szokásviláguk kialakításában igyekeznek a volt nemeseket megközelíteni. Termelőeszközeikben ugyanis hasonlóíthatatlanul hátrányban vannak. Mélyebb rokonsági kapcsolatot nem tudnak kiépíteni velük, ez legfeljebb az egyoldalú komaságig sikerül. A *nemesek* urak akarnak maradni velük szemben. Földjeikhez mereven rakaszkodnak, a partiakkal, mint alkalmazottakkal bánanak. Látva a partiak közeledését, sorról sorra hagyják el velük megegyező szokásaikat, életformájukat, s a közéletben a különélés formáihoz ragaszkodnak, melyek a régi világ osztályelkülönülését jelképezik (egyházi élet megkülönböztetett formái, falusi tisztségek viselése). Ha közelednek is a partiakhoz, közeledésük nem egyéb, mint úri leereszkedés.

Külsőben mindkét réteg ugyanazt a paraszti benyomást teszi, mint amelyet az észak-borsodi *palóc-barkó* nép árul el. Mind a déréki, mind a parti paraszt beszédje, nyelve hangtani, szótani, mondattani sajátosságaiban barkó nyelv. A széles kiejtés, a magánhangzók, kettőshangzók használata (ajaktalan *a* hang, a hosszú zárt *a* hang, *éi*, *ou*, *öü* kettőshangzók kedvelése), egyes magánhangzók nyíltabb ejtése *u* helyett *ó*, *ü* helyett *ő* jellegzetes hangtani sajátságok. A szóragozás barkó jellegzetességei (*-nott*, *-nöl*, *-ni*) mindkét rétegnél ugyanazok. A szóképzés barkó sajátosságaiban is egyeznek (*nézeg*, *huzog*, *ugros*), hangsúlyozásuk sajátos, felfelé magasodó, éneklő színezete is ugyanaz. Szókészletük, kifejezésviláguk is egy. Pl. a nemes is, a parti is így beszél: „Haat im elgyöttel? Ne neézegjel maan! Papnóul gyüttel, igaz-e? Úlj csak le, kedväs! Itt a kis szeék, la! Most maan beszeélgethetónk kerek kötetlén. Végy csak abbóul a gancaabóul. Fogyaszd el mind, az ízeéket se hagyd benne!”¹⁸ (Kerek kötetlen = végig; ízék = ételmaradék). Arcuk kemény vonása, kérges kezük szorítása ugyanaz. Mindkettő paraszt. Eltérés a külsőben a nagyobb, gazdagabb nemeseknél mutatkozik (*Császároknál*). Azok jobban táplált emberek. Beszédjükben városias, polgári ízü kifejezéseket keresnek, s ezeket sajátos barkó kiejtésükkel használják: „Jóul elérte, mit mond az udvarlóuja. Jóul kapcsol...”

A *nemes* és a *parti ember* hajléka ma érdekes különbséget jelez. A XX. század első éveiben épült, újabb típusú házaikkal a nemesi porták a parasztsággal szemben bonyolult, meglehetősen gazdag képet mutatnak. Tipikus példát a faludérékből vettem. A nemes parasztház 4—5 osztású, de van több, 6 osztású is (8. kép). Az utca felé néz az *előház*, ahova az udvar felől az *előszobán* át léphetünk be. Az előházból az *utóházba* kerülünk. A kettő közt oldalt található az

8. kép. Császár-család portája, Faluderek

oldalszoba. Az utóház mögött következik a *melegkonyha*, ahol hideg időben sütnék-főznek. A melegkonyha egyúttal a ház másik, hátsó bejárata. A melegkonyha után következik a *kamra*. Az említett helyiségek általában egyvonalba esnek, L-alakú ház kevés van. A házrészek hosszanti irányában oldalt esik a *folyosó*, mely egyik nemesi családnál oszlopos, *ámbitusos*, másiknál oszlop nélküli (9. kép). A folyosó végén, vagy a házzal oldalt szemben épített *nyári konyhában* van a kenyérsütő kemence. Nyári konyhája minden deréki családnak van. Csak ez a nyári konyha esik ki az építkezés vonalából. Az *istálló* a háztömb mögött, vonalban következik külön építve. Ennek hátul megosztott kis része a *disznóól*. A *kocsizint* lehetőleg az istálló mögé építik. Jellegzetes helyet foglal el a *csűr*: a portakapuvál szemben, a telek végén emelkedik. A gémeskút vagy elől, vagy a porta közepén van, néhol hátul foglal helyet.

A berendezés, bútortzat, ma elég bonyolult képet mutat. A tűzhely a jobb módúaknál ma már vaskályha, vagy cserépkályha. A melegkonyhának vagy téglából *rakott sparhetje* van, vagy *asztaltűzhely* vasból. Mindkettő széles. A kemence kicsi, sárból tapasztott.

Az előszobában foglalnak helyet az anyós bútorai (*almáriom, téka, étaszér*, és az alacsony, *ajtós szekrény*). Az előszoba fapadlóján szétterítve alma illatozik. Az elsőházban vannak az ebédlőbútorok, ruhaszekrények, a századforduló polgári bútordarabjai. Az utóházban, — mely rendszerint az egész család tartózkodási helye —, van a közös háló: két-három ágy, asztal, szék. Az ágyak szalmazsákosak, de polgári mintájú, gyári bútorok. Itt található a századeleji *komót*.

9. kép. Volt Csizsár-ház, Faluderek

Ez alacsony szekrény három, egymás felett álló nagy, kihúzható fiókkal. Az oldalszobába kerül az elsőház bútortáának egy része: két ágy, két éjjeliszekrény, mosdó. Ez az oldalszoba rendszerint a vendégek helye. A melegkonyhában a tűzhely, főzőedények, ételkészítő eszközök vannak városias elrendezésben. Itt azonban találhatók kiszorult századeleji parasztbútorok (*karoslóca, tulipántos láda* vagy csak egyszerű *sima láda*). A kamrában van a termények java (búza, liszt a *hambárban*; ez a kamra egy elrekesztett, deszkás része, melynek tartóoszlopai a mennyezet közelében nincsenek bedeszkázva. Felhúzható csapóajtója van fiókokkal a búza, liszt kieresztésére). A kamra hambárjának egyik oszlopára fakar van erősítve, erre teszi a *gyeplőt, hámot*. Itt, a kamrában van elhelyezve a gereblye, villa, lapát, ásó, kapa, szőlőmivelő eszközök, kézi csép, a fatörzsből kivágott máktörő. A mennyezetről vaslánccon függ le a kenyértartó polc, két-három sütet kenyérrel. Az istállóban nemcsak tehenet tart a deréki, hanem az igavonó lovat is. Őkre csak néhány családnak van. Az ólban tartják a disznót, s egy kis elkerített részében az aprójszágot. Az ól külső falára van felakasztva a szövőszék (*szátyfa*) két *nagyoldala*. A szövőszék többi része a padláson van. A csűr kétfiókos. Ennek a derekába, a *csűr piacába* van betolva a *mindennapos szekér*, melyet a földekre, erdőkre húzatnak ki. A csűr *fiókjaiban* a *vetett takarmány* (lucerna, lóhere, bükköny), rozsszalma és a széna foglal helyet. A fiókok *félszerre* vagy *félhajra* való részei külön el vannak rekesztve: *töreknek* hívják, s mint nevük is mutatja, a

10. kép. Antal—Kós-ház, Felsőpart

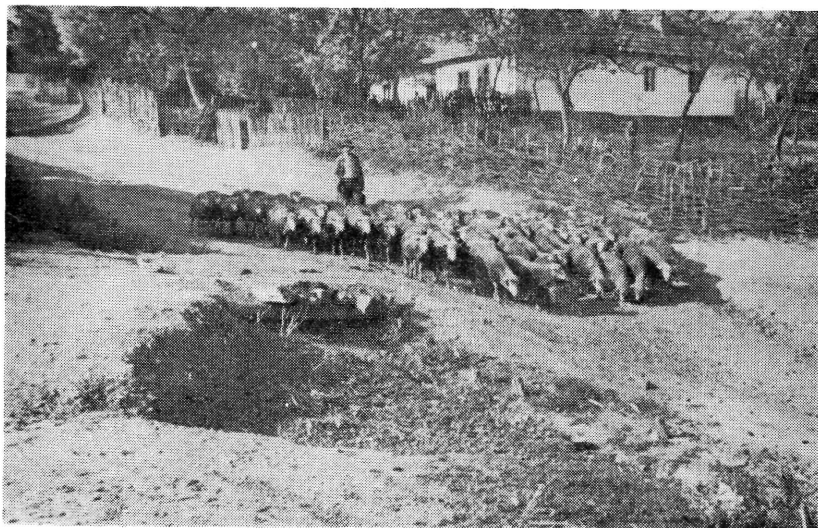
töreket tartják itt. A vetett takarmány és a széna felnyúlik egészen a *csűrtorokba*. Ez már egy padlásszerű hely, melynek padlózatát vastagabb ágak alkotják. A csűrtorokba ér a rozsszalma is. Nyáron, enyhe időben a csűrben szokott meghálni a ház férfinépe. A tűzfát vagy hátul az udvarban tartja a gazda, vagy külön kis *fásszint* épít neki hátul a portán.

A ház padlásán szárad a ruha, a kisebb szövőszékalkatrészeken kívül ide kerülnek régi, ma már nem használt tárgyak: régi edények, fakulacsok, régi pálinkatartó fahordócska (*berbenke*), itt áll a szőlő, száraz zsákban dió. A padlás egyúttal füstölő is. A tűzhely vascsővét áttört résen idáig vezetik fel. Itt tartják a füstölt húst, szalonnát, kolbászt is.

Különleges szerepe van a kocsiszínnek. Ebben a *nemes* paraszt a parádés szekeret, az ún. *csinos szekeret* tartja, melyet kirándulásra, vagy ünnepélyes alkalmakra (nemesi lakodalom) használ.

A porta legtöbb helyen léccel van elkerítve. Kis és nagy kapuja van lécből és deszkából. A kis kapu két félfájának teteje néhol gömbölydeden, bálványszerűen van kifaragva. A porta hátsó kerítése inkább vesszőből font *pacsit*.

A parti ház főtípusa háromszatútú, vertfalú. Van még két-három zsúpos tetejű is (10. kép). A mestergerenda be van építve, vége nem látszik ki. A parti hajlékba — a kis udvar felől — a középső helyiségen, a *pitaron* át megyünk be. A pitar felett néhol még szabadkémény van. Egyik oldalt az utca felé esik a *ház*, míg vele

11. kép. Korcsma utca, elágazás a Felsőpart és a Pást között

szemben a pitar másik oldalán kerülünk a *kamrába*. Van azonban olyan parti ház is, melynek pitara mögött, a bejáratnál szemben jutunk a *kamrába*. Ez a kamra igen kicsi méretű, mintegy elrekesztett része a pitarnak. Az ilyen kamrával rendelkező parti ház kétosztatú lakóház benyomását kelti. Kemence nincs. Ehelyett a pitarban vas csikótűzhelyet látunk. Ezen sütnék-főznek. Itt vannak az edények a *sztelázásra* rakva. A falakon tányérok, ételkészítő eszközök, fűszertartók. Táltartó fogas, kanalas polc igen ritka. A pitarban van kishűtő (támla nélküli, hosszúkás kis szék) a *vizes rocška*. Belépve a házba, falmentében egy-két karoslócát pillantunk meg. Ez sok helyen élésláda is, illetőleg felhajtható ülőkéje alatt, zártan van összeácsolva és rekeszekre osztva. Ezekben van a kisebb porciókba osztott étel (liszt, só, tejfel, tej). A sarokban van az asztal, (régente nagyfiókos, kecskelábú, bárdolt asztal volt, most négylábú, kisfiókos). A fiókban kisebb porció kenyér. Az asztalhoz részint a karos lócára ülünk, részint kishűtőkre, vagy sima ládára. Az asztallal szemközt oldalt *dikó*, vagy *nyoszolya* van. Szegényes, dísztelen bútordarabok. Az ablakos falnál van a komót, de sok helyen ezt csak a sima láda pótolja. A komót ugyanaz a háromfiókos alacsony szekrény, amely még néhány nemesi házban is megvan. A kamrában hosszúkás élésláda, vagy fahordó van a liszt, búza, tojás, kevés zsír. Kötéllel felfüggesztett kenyérpolcon van a sütet kenyér. A húsfüstölés, ha mód volt rá, a pitar szabadkéményében volt, most a padláson, hasonlóan a derékiekhez. A kenyér sütésére az udvarban külön kis ta-

12. kép. A Lenkey- és a Kasza-család portái, közös gémeskúttal

pasztott kemence van. A ház mestergerendája sok helyütt ma is polcként szolgál. Helyt találnak itt tisztálkodási tárgyak (szappan, *beretva* mókusbőrben), itt volt a régi öltözethez való, csontból készült gatyamadzaghúzó, továbbá könyvek, kalendárium. Istállója nincs minden partinak, a parti udvarok inkább disznóóllal rendelkeznek. Az ól vagy a ház mögött, vagy az udvar másik hátsó sarkában van. A férfinép nyáron, illetőleg jó időben az ól padlásán hál meg. A parton a házak kerítése főleg fonott vesszősövény, pacsit (11. kép). Külön kutak nincsenek, a partiak közös kutakról hordják a vizet. Ilyen kettő van: az *Árok kút* és a *Jézus kút*. Mindkettő gémes (12. kép).

A nemesi házak a múlt században nagyjából azonosak voltak a mai parti házakkal. Verett falú, háromosztatú házak voltak, sőt volt kétosztatú is. A derékban — ma található házak helyén — a régi szalmatetőes nemesi házak lapos, *kürtös kemencével* rendelkeztek, de volt szabadkéményes is. Nagyobb arányú új építkezés az első világháború előtti és közvetlen utáni években történt. A régi állapotot mutató nemesi házak közül a derékban van egy háromosztatú és a Felvég Járdánszög irányába eső szakaszán egy kétosztatú. Ez utóbbit tüzetesebben figyeltem meg. Kisebbik helyiségébe, a konyhába léphetünk be először. Ajtaján madzagon húzós *fakilincs van*. A konyhában a század 30-as éveinek elején még megvolt a kürtös kemence (lapos, palóc típus). Ma a mennyezete simán betapasztott. A konyhából balra, az utca irányában van a gerendás szoba. Több, párhuzamos gerendája van keresztben, de a mestergerenda már

13. kép. Varga Béla-ház, Legfelső part

nincs meg. Bútorai új konyha-, ill. szobabútorok. A régiek közül a karoslóca még megvan, de kiszorult a ház tornáctalan eresze alá. Itt korhad, veri az eső. A ház egész hossza nincsen egészen 8, szélessége nincs egészen 4 méter. Újonnan van hozzáépítve a nyári-konyha. Itt van a konyhaberendezés egy része. A volt pitarban két ágy van még az öregek számára.

A régi parti házak közt — emlékezet szerint — sok egysejtű házikó volt. Ma is van a parton egy ilyen, *égrenyíló* háznak hívják.

Nem nehéz megállapítani, hogy az építkezésben a partiak a nemeseket követték és követik ma is. A házépítést a nemesek helyi és zádorfalusi mesteremberekkel (kőművesekkel és ácsokkal) végeztették. Segítségül elhívták a partiakat is, leginkább aratóikat. Mi-helyst egy falat felhúznak a kőművesek, zöld ágat (télen fenyőágat) tűznek rá. A gazdasszonynak erre kendőt kell akasztania. Festői látványt nyújtanak a falak a feltűzőtt ágakkal, melyeken delén-vagy himzett házivászon kendőket lobogtat a szél. Ezeket a mesteremberek külön ajándéku kapják majd meg. Módosabb gazda öltö-zet ruhát rak az ágra az első mesterember számára. A partiak ré-gebben csak egymást segítették a házépítésben, kölcsönös segítés-gel építették egymás házat. A kendőfeltűzés és -ajándékozás, az épí-tés bére mellett, napjainkban a partiaknál is megvan. A tető alá hozott ház padlója néhol még föld, de sok helyt már fapadló. Az el-készült házba való beköltözéskor a fiatal rokonok, ismerősök ház-szentelő bált szoktak rendezni saját költségükön. Szívesen vették

ezt a ház új gazdáit, mivel az új padlót a fiatalok a vidám, táncos mulatság közben ledöngölték. Beköltözéskor a mesteremberek megkapják az ajándékkendőket, a ház gazdája pénzt rak a folyógerenda alá, hogy a pénz a házban maradjon, sohase szegényedjenek el. A háziasszony kenyeret és sót visz be és leteszi a konyha valamelyik bútorára, hogy kenyérben, sóban sohase szűkölködjének. Ezt a szokást a partiak is tartják. Régebben a folyógerenda alá Kossuth-banókat tettek. (Folyógerendának nevezik a ház padozata oldalán futó vaskos, hosszú gerendát, melyhez a szarufákat erősítik.)

Bár a mai parti házak külsejükben is követik a derekasiak házait, a nemesi porta és parti udvar közt döntő különbség az, hogy a nemesek rendelkeznek csűrrel, melybe saját maguknak takarítanak be, a partiak viszont nem (13. kép).

A parti családok népesebbek a derekasiaknál. Nemes családokban egy-két gyerek a gyakoribb, de az egykezés mellett feltűnnek olyan nemesi családok is, ahol nincs gyermek. A partiaknak öt-hat gyermekük van, de néhány család még ma is nyolc-tízgyermekes. Igen életképes, erőteljes duzzadó az ANTAL- és a DEMETER-had.

A nemesi családoknál az apai házhoz a kisebbik fiúnak van joga. Érdeklődésemre azt mondták, hogy az idősebb fiú rendszerint elköltözik hamarabb, mivel előbb nősül meg. Az idősebbik fiú családjával vagy az anyai házba költözik, vagy újonnan, külön építkezik. Ez utóbbi esetben az apa hozzásegíti. A fiatalabb fiú az első házban, az idősebbik az utóházban lakik. Ha megnősül, eleinte itt él családjával, majd kiköltözik. Ha fiú és leánygyermek van, akkor az apai házhoz a fiúnak van joga, a leány *menynek* megy a férjéhez. Két-három helyen (Járdán-szög, Csiszár-szög) találtam rá példát, hogy testvérek, vagy közeli rokonok közös kútkávéának, a két-család — innen és túl — külön gémeskutat épít, és külön húzzák a vizet (gyakran a falubeliek nagy derűtségére). A fiatal családtagok elköltözése inkább a község távolabbi pontjaira történik. Egy közös portán 3—4 ház építése rokon fiatal családok között nincs meg. Ez is mutatja, hogy a szuhafői hadak szerkezete laza.

A parti családok osztódása igen szegényes körülmények között történik. A szülő gyermekeit egy kis pénzzel, némi hozománnyal látja el. A fiatal tagok kiköltözése itt is távolabbi pontokra történik.

Az öregek tisztelete megvan, de vezető szerepe nem domborodik úgy ki, mint általában a hadak zárt formáit mutató palóc-barkó településeken. A nagyszülők együtt laknak a fiatalabbakkal. (Nemeseknél az utóházban.) A nagyapát *atyusnak*, a nagyanyát *maminak* hívják a nemesek, a partiak *atyuskának*, illetőleg *mamikának*. A hadak laza szerkezetéből következik, hogy a sógorság sem mutatja azt a zárt formát, ami a palóc-barkó terület zártabb falvaiban (Domaháza, Kissikátor) még ma is feltűnően jellemző. Az asszony a férje öccsét nem szólítja kisebbik uramnak, vagy öcsémuramnak, férje bátyját nem szólítja nagyobbik uramnak. Az apósnek az urázása

(apámuram), illetőleg az anyós asszonyozása (anyámasszony) nincs meg. Az idősebb nővér vagy nagynéni *néném* megszólítást kap. Unokatestvérek elnevezése: *testvér-gyerekek*, az édestestvéreké *egytestvérek*. A családban a gazda-elnevezés (legidősebb apáé vagy nagyapáé) nincs meg. A legöregebbek sem emlékeznek arra, hogy *egy haj alatt* (egy hajlékban) két-három család lakott volna. A férfi- és asszonynép bizonyos elkülönülésének apró jelei megvannak. Jó idő esetén a férfinép külön a szabadban hál (csűrben, illetőleg az ól padlásán), az étkezésben is van valamelyest eltérés. A férfiak az asztal mellett, a nők a küszöbön étkeznek. Közös nagy tálból étkezésre azt a példát találtam, hogy a friss, szagztatott tésztát együtt, nagy tálból eszik a férfiak.

Számbavehető földje, erdeje, szekere, lova csak a nemeseknek van. Van téli szánja is, melyet ugyancsak ló vontat, ekével, boronával is ő rendelkezik. Tejelő jószága a tehén. Van disznaja, s a gazdagabbaknak juhnyájuk. Cséplőgépe 2—3 nemesi családnak van. A földnélküli parti a fentiekkel nem rendelkezik. Tejelő jószága a kecske. Sok családnak nincs tehene. Télen a *gyalogszánt* használja, melyet ő házilag készít el. Kisebb munkaeszközök tekintetében (kap, ásó, gereblye, villa, kasza, sarló, kézcsep, szőlőművelő eszközök stb.) lényeges eltérés nincs, a szövés-fonás eszközei is egyeznek. Az aratáskor használatos gereblye, a *brúgógereblye* viszont csak a partiak eszköze. Nemes nem használja, csak a nála aratást vállaló parti. A nemes maga nem dolgozik. A munka nehezére a partit alkalmazza. A század első harmadában fő kizsákmányoló eszköze a szegődtetés volt, a *gyalogembert* mint komenciós kocsiszt alkalmazta. Átadta kezelésbe a szekeret, lovat, ekét, boronát, hengerelőt (*höndörgőt*), a téli szánt. A parti komenciós munka fejében kapott: 5—6 q búzát, 4—5 q gabonát (rozs, árpa), 20 kg zsírozót, 10 kg sót, tűzifát szükség szerint, 1 db választási malacot, napi 1 liter tejet, vagy *tehentartást*; ha a patrinak van tehene, szénát kap a jószágnak, kapások alá földet, 1 hold kukoricaföldet a sertésnek, 50—70 négyszögöl kenderföldet, egy öltözet ruhát. Egy-egy nemes egy vagy két partit fogad fel, földje és erdeje területe arányában. A parti átlag maximum 20 holdig bírja a mezei munkát, de ezen kívül erdőben is dolgozik.

A mezei munkát — a kollektivizálásig fennmaradt — háromnyomásos földön végzik. A január—februári munka: trágyahordás, jószággondozás, favágás, eszközjavítás. A kora tavaszi hónapokban: tavaszi szántás, vetés, boronálás. Május—júniusban: ültetés, kapálás. Nyár derekán: hordás, *forgató szántás*. Kora ősszel: a *vetés alá szántás*, krumpliasás, kukoricatörés, betakarítás egy része. Késő ősszel az őszi mélyszántás, részint a kintmaradt kapások. Ezenkívül tavasztól őszig folyamatosan ment a szénakaszálás, fűkaszás. A decemberi munka hasonlatos a januári—februári munkához. A nemes maga is kiszekerezi a kocsisal a földekre, ahol elsősorban irányít,

ellenőriz, segít neki, de nem sokat. Ahogy megy ki a szekér a faluból, a kocsis a bakon ül, ott hajt. A nemes leginkább a szekér *fará*-ban ül, háttal a kocsisnak. Úgy lógázza a lábát lefelé. Vagy a szekér oldalán ül, két lábbal kifelé, félkézzel fogja a szekér oldalát. Visszafele — ha rakott szekérrel érkeznek — a fűvel, szénával, vagy télen fával megrakott szekér tetején ül a nemes. Téli kiszekerezéskor csípi a hideg a lábát. Meg is szólítja valamelyik szomszéd, aki történetesen a ház előtt áll:

— Léfagy a lábod hé! A kocsisod meg hogy be van takarózva!

— Ejnye, de igazad van, koma. Ím leugrok, hágy melegedjek!

Állj csak meg, te Laci!

Megáll a szekér. A gazda meg beugrik a komájához egy pohár borra, vagy pálinkára. Nyel egyet-kettőt, azzal elköszön, siet ki, fel a szekérre, s elindíttatja megint. Vagy a kocsmá elé hajtat egy-két *nyeletre*, kocsisát kint hagyja. Egy kis szíverősítő után aztán folytatja az utat. A nehéz kommenciós munkát a *parti szívo*sán, derekasan végzi. Ha egyedül van, s olykor megpihen, egy kis nótával vigasztalja magát:

„Jaj istenem, de szegény is a szegény,
De a gazdag mindenfelé csak kevély
Né gondoljon velem az a jóu gazda,
Élég a szégeénynek a maga baja...”

A kommencióban végzett munka nem elég. Nagy a család. A parti család nőtagjai közül sokan mennek nemes családhoz házi cselédnek, teljes ellátásért, s egy kevés pénzért. Gyakran a nemesi portán találkozik a kocsis a minden cselédlánnyal. Nem sokat szólnak egymáshoz. A kocsis ha behajt, a nemes a házába megy, de a kommenciósra vár a lerakodás, szekér, jószág rendbehozása. Utána vagy hazamegy, vagy az istállóban pihen meg. Itt költi fel a nemes korán reggel.

A parti a kommenció mellett idénymunkát is vállalt. Ezt jobban kedveli, mert szakít időt rá, hogy valamit külön magának is végezzon, erdei munkával (favágás, szénégetés, cserhántás) egy kis külön keresethez is jusson. Aratásban minden épkézláb parti — még az iskolából alig kikerült fiatalok is — benne van. Egy arató vagy minden 10., vagy minden 14. keresztet kapja aszerint, hogy maga kosztolja magát, vagy a nemestől kap erre az idényre ellátást. Ha maga kosztolódik, két-három esetben hoz neki a nemes *habart levest* füstölt hússal, kalácsot (túróst vagy lekvároست), egy üveg bort vagy pálinkát. Ha a nemes végig kosztolja, ad neki *húsos káposztát*, tejfőlös *kaszalevest*, juhtúrós, vagy káposztás szaggyatott tésztát (*sztrapacs*kát). Jár a parti napszámba is. A pengős világban a bére egy napra 1 P. 50 fillér, vagy ennél kevesebb. Kaszálást, kapálást, töltögetést, szőlőmunkát kell ezért végeznie. A napszámra eleget panaszs-

kodnak. „Latastól vakulasig kellett dúgoznónk”. „Bizon meddúgoztónk azér a kis pézér szaz tetőüvel, kedves!” (Száz tetővel = százszorosan).

Az árenda nyomait őrzi a felesbe kivett föld. A kibérlés több holdra szól. A felesbe vett föld megmunkálása mellett a parti köteles még holdanként négy napi ingyen munkát végezni (kaszálás, kapálás). Mintha csak a régi zselléridők robotjai támadnának fel. Ha kapásföldet vesz ki a parti, megkapja a terméshozamnak a felét, vagy harmadát, aszerint, hogy a magot a parti adja-e, vagy a nemes. A partinak járó gabonamagvakat a nemes elcsépeelteti saját csűrje mellett a magáéval. A parti a szalmát is megkapja, vagy ha van ebben valami feleslege, eladja a gazdának. A magvak hazavitelére megkapja a szekeret. A szőlőjén külön dolgozik a nemes, külön a parti. Ha aztán szüretre kerül a sor, a munka nehezére, a *puttonyozásra* fogad fel partit. Általában a nemes férfi füvet kaszál, kapál, szénát gyűjt, a nemes nő kapál, segít a szőlőmunkában. Az aratás nehéz munkáját inkább a parti végzi.

A század derekától kezdve azonban már egyre több nemesi család műveli földjét saját maga is. Különösen a szántás munkája az, amit fokozatosan átvesz. Aratni kevés nemes arat. A felszabadulás előtti években, s az azt követő években már a középparaszti nemes képviseli a kulákkal szemben a többséget. Erdei munkát, uradalmi erdőkben favágást és cserhántást századunk elején vállalt a nemes is. De a parti erősebb munkaérték. Míg a nemes egy hét alatt kitermel 20—25 m³ fát, a parti meggyőzi a 30-at. Szénégetéssel — mint említettem —, csak a parti foglalkozik, nemes nem. A női háziiparban a partiak felülműljék a nemeseket. Fonóház a nemeseknek nincs, csak a partiaknak. A nemes lányok, asszonyok évszázadok óta családi körben fonogatnak. A kender megfonására fogadnak parti nőket is. Egy-egy *darabért*, mely jelent nyolc *pászma* fonalat, 1—1 kg zsírt, vagy 3 kg lisztet adnak. A kisipar a községben nem számottevő. Csak ebben a kicsiny községben jelentkező igényekhez van szabva. Kerékgyártó van nemes is, parti is. Mindkét rétegnek dolgozik mind a kettő. Van a falunak cipésze nemes is, parti is. Dolgoznak mindkét rétegnek. Van egy szabó, ez nemes. A falu kovácsa cigány. Egyéb kézműves iparos nincs. Építő iparos Zádorfalván van. A falu szegénységének, a partiaknak a cserjés, erdős környék nyújt alkalmat gyűjtögetésre, a kisebb vadfogásra. A nők, gyermekek szedegetik a *csirkegombát*, *tinóragombát*, *gelyvagombát*, *Szentgyörgy-gombát*, a *csuprosat*, *kékhátyú gombát*. Nagy keletje van a vadgyümölcsnek, melyet ők *vadókának* neveznek (vadalma, vadkörte, vadszilva, mely nem más, mint kökény, csipkebogyó. Van kevés vadcsereznye is). A gyűjtögetéshez tartozik a *suskázás*, vagy *suskaszedés*. Ilyenkor a cserfa gubacsát (suskáját) szedegetik össze. A gyűjtögetésből pénzelnek egy kicsit. Inkább a vadókat fogyasztják el, a gomba nagy részét eladják. Megveszik a nemesek.

A nemesek közül inkább a szerényebb vagyoni körülmények közt élő családok fiataljai, asszonyai gyűjtögetnek.

Kisebb vadra, fiatalabb őzre hurokkal vadásznak a parti férfiak. Egész fiatal fát lehajtanak, tetejét gyengén lerögzítik és kötél-hurokkal látják el. Alája tesznek egy kis gyenge szénát. Az oda-csált állat nyakával beleszorul a hurokba, a fa kikapcsolódik, felcsapódik. Így kisebb őzeket is foglyul ejtenek. A nyulat inkább verembe csalják. A nemesek puskával vadászgatnak. Régen nagy hajtvadászatokat rendeztek, felhajtók a partiak voltak.

A két réteg közti társadalmi különbség a termelés mellett a táplálkozásban is megnyilvánul. A partiak ételkészítésében a népi táplálkozás primitívebb vonásai jelentkeznek. Eledeleiket hosszú lére engedik. A tejneműnek még a maradékát is felhasználják (*író, savó, zsendice*, összement tej). Sok a leveses étel. A tököt levesnek készítik el (*töklotyó*), a *podlutka* (főzött karalábélevél, vagy szőlőlevél) igen hig, savanyú tejes vagy tejfeles levű, a savanyított káposztát is igen higan készítik el. Ugyanígy a babot is. Ha jobb napokon húst esznek, ezt is inkább levesben szeretik, illetőleg kénytelenek elkészíteni. „Sok a gyerek, hagy teljeék a gyomor!” A nemeshez elszegődött partiak leveses kosztot kérnek. „Jóu habart bablevest aggyeék kigyelmed, Nagyneé asszonyom, többre menők avval, mint a sült húsvál!” Ha olykor paprikás csirkét tudnak elkészíteni, bőségesen tejjel szaporítják a levét, ritkábban tejfellel. Reggelire hig paprikás krumpli járja. Idejük inkább vacsorára van, mint ebédre. A kukorica lisztjét vagy daráját többféleképpen fogyasztják. Igen szeretik a szaggatott *kukoricabuktát*. A kukoricalisztet sós vízben megfőzik, majd kiszaggatják, s kevés hagymás zsírt csapnak rá. A daráját kézben gömbölyűkre nyomkodva, egy kis cukorral *görhőnek* sütik meg, vagy *bocskoros málét* sütnék belőle. Ennek elkészítése részletesebb figyelmet érdemel. A kukoricát fatörzsből kivájt *mozsárban* összetörrik, vagy megőrletik. A darát este forró vízzel leforrázzák, a vizet leöntik róla, majd egy éjszakára a kamrába teszik egy tálban. A leforrázott kukoricadara másnap reggelre megédesedik. Ekkor egy kis tejes lisztből *bocskort* gyúrnak és kisikálják. A bocskort tepsibe teszik, ebbe öntik a magától megédesedett puha darát, a bocskor széleit ráhajtogatják, majd az egészet megsütik. Így készül el a bocskoros málé. Olcsó, édes eledel. A *krumpliganca* nyers liszt és főtt, áttört krumpli keveréke, melyet kīszaggatnak és forró vízben megforrázzák. Kis hagymás zsírral fogyasztják. Szeretik a *krumplis pítét* is. Ez kalácsszerű tejes sütemény, melynek tetejére cukorral édesített, áttört főtt krumplit terítenek. Télen kedvelt csemege a sült tök és a cukros, mákos kukorica. Nyáron nagymértékben fogy a nyers *iborka*. Lehámozzák, hosszában több cikkre vágják, sóba ütögetik és kenyérrel fogyasztják a földeken. Néha egy kis szalonna vagy juhtúró kerül hozzá. A gombát általában tejfelesen eszik, a *csupros gombát* levesbe vágják. A gyümölcs eltevése általában aszá-lással történik (*susinka*).

A nemesek étrendjében gazdagabb, táplálóbb ételek szerepelnek, s bizonyos átmenet mutatkozik a polgári koszt felé. A levekben (*léfeélében*) gyakran szerepel a füstölt disznóhús, így a sós-kalevesben, melyet a partiak üresen fogyasztanak, a nemeseknél ott díszlik a füstölt oldalas, a bablevesben a füstölt disznócsülök. A nemesek kedvelt étkében, a *húsos káposztában* ugyancsak a füstölt hús gyakori. A káposztát töltve is nagyon szeretik, inkább friss disznóhússal, melyet gerslivel, vagy rizskásával a káposzta *harasztjába* (levelébe) tesznek. A csirkét nemcsak főzve, hanem sültén is igen gyakran fogyasztják, köretnek áttört krumplit használnak. Különlegesség disznóöléskor az ismert feldolgozások mellett a *húsos hurka*. Az *abárolt* (megfőzött) friss disznóhúst szétszaggatják, a rizskásával a bélbe teszik, jól megfűszerezve. Reggelire általában kávé járja, de igen szívesen megeszik a keménymagos, sós vízben egyben megfőtt, hámozott krumplit, melyhez tejet isznak. A *bocskoros málét* nem eszik. De a *kukoricabukta*, *krumplibukta* itt is kedvelt. Nemcsak hagymás zsírral eszik, hanem juhtúrót is morzsolnak rá. Sok juhtartó gazda eszi a *gomolyát* (zsendicét nem) és a juhhúst gulyásnak is, sültnek is. Kedvenc főtt tészta a reszelt nyers krumpli és liszt keverékéből gyúrt és a kiszaggatott *sztrapacska aggasztott tehéntúróval*, vagy vágott káposztával. A sütemények, kalácsok polgári módra készülnek. A régi gömöri úri családok idejéből még megvan a *kálvinista mennyorság*. Ez úgy készül, hogy víz nélkül lisztet, tojást összegyúrnak, kisikálnak, négyzetalakúra vágják. Ezeket felváltva egy-egy sor édes tehéntúróval egymásra terítik, megsütik, majd az egészet cikkekre vágják. Régi gömöri sütemény a *túrós lepény*, melyhez kaprot használnak. A gyümölcsöt újabban befőzik. Az asszony nép étkezőhelye még ma is — sok deréki és parti házban — a küszöb. Érdeklődésemre, hogy miért szeretnek a küszöbön étkezni az asszonyok, ezt válaszolták: „Szívesen eszönk itt becsesen, magos a küszöb, nem töri fel a lábonkat”.

A nemesek és a partiak elkülönülését az egyházi életben és a falusi tisztségek viselésében tüzetesebben megfigyeltem. A református község presbiterei csak nemes emberek. Már a templom pad-sorainak elhelyezése, az érdemszékek, templomszékek rendje is élesen jelzi ezt a sajátságos viszonyt. A templomba belépve, az úrasztala körül három irányban sorakoznak a padok: az úrasztalával szemben, attól jobbra és attól balra. Az első 4 szék, illetőleg pad (összesen tehát 12) és részben az 5. szék van lefoglalva a nemeseknek mind a három irányban. A 6. szék már a *mindenki széke*. Innen kezdve foglalhatnak helyet a partiak. A lányok külön állása, mely sok templomban megfigyelhető, itt nincs meg. Nemes lányok, asszonyok a férfakkal együtt ülnek, ki-ki a maga templom-székeben, míg a fiatalabb fiúk a két karzaton egymással szemben foglalnak helyet. A tehetősebb partiak, az ún. jógazdák és családjaik az ötödik székbe ülhetnek le. Itt találnak helyet a kisebb, szerényebb va-

gyoni körülmények közt élő nemesek is. A székeket a templom építéséhez, gondozásához hozzájáruló nemesi hadak aszerint kapták meg, ki milyen nagy családból származott és milyen arányban áldozott az egyháza. Az első székek közt is legelőkelőbb az ún. kalapos-szék, közel az úrasztalához, mely fölött fogas van, s a templomba lépők arra teszik kalapjaikat.

Az érdemszékek családról családra öröklődnek. A fiúági leszármazottak mind megkapják szüleik székét és bírák ma is. Leányok közül azonban csak a legidősebb öröklí, a fiatalabbak vagy a következő székekben, hátrább ülnek, vagy házasodás esetén férjeik székébe kerülnek. Összeházasodáskor magasabb, illetőleg alacsonyabb rendű székbe kerülés lehetséges. CSÁSZÁR Irma feleségül ment NAGY Antalhoz és így az első székbe került. Ha idegenből jött férfi jött *vőnek*, akkor felesége érdemszékét kapta meg. (GÁL László BARTÓK Irénke második székébe került.) Előfordult, hogy jógazda nemes lányt vett el, ilyenkor az új asszony alaposan hátra kerül: DEME Máli JUHÁSZ Lajoshoz ment feleségül és a második székből az ötödik székbe került. A község tanítójának az első templomszék jár. Kihalás esetén az új család, aki megvásárolta a kihalt család birtokát, megkapta annak templomszékét is. Így került a Császár-had a Farkas-had kalapos-székébe. A székek jogának fenntartása fejében a nemesek székért fizetnek pénzben, vagy egy-két véka búzában. A templomszék nem vásárolható meg.

Falusi tisztségek viselője (*bíró*, ennek helyettese a *hites*, a *kurátor*, csak nemes családokból kerülhet ki. Ugyanígy nemes ember lehet *kondásbíró* és *hadnagy*. Ha a bíróválasztás esetén nem találtak nemes férfit, akkor sem a partiak közül választottak, hanem a faluba bekerült idegen, jómódú, nem nemes embert jelöltek. A partiakat a bíróválasztáskor korteskedésre és szavazásra használják fel. ilyenkor alaposan etetik-itatják őket. A bíró beiktatásakor rövid ünnepi vacsorát rendeznek, — melyen csak férfiak vesznek részt — borral, erős pálinkával (*bundapálinka*), szalonnával, juhtúróval, kenyérrrel.

A falu bírása távoli rokon nagy nemesi családokkal is kapcsolatot tart. LENKEI László bíró gyakran utazott fel Budapestre és látogatla meg az ott parlamentben részt vevő távoli rokonát, LENKEI Pált.

Ha a fiatal nemes ember megnősül, házassága első évében megkapja a kondásbíró tisztségét. Ő intézi a falu *csordásának*, *kondásának* a járandóságát. Összehívja a *képviselőtestületet*, melynek tagjai a bíró, hites és két *virilis* (ez utóbbi két ember külön tisztséget nem visel, de mint vagyoni tekintély vesz részt a testületben). Előadja a kondásbíró, hogy miként szándékszik kivetni a pásztoroknak a járandóságot és azt jószágonként hogy kell megosztani a jószágtartó gazdák terhére. A pásztor kap egy évre: 16 köből (120 liter) vegyes gabonát, 1 köből babot, 5 köből zabot (1 köből = 4 véka = 4x30 liter). A fentiekén kívül jár a *vacsorabér*, jószágtartó fejenként

1 évre 1 egész kenyér, vagy egy fél véka búza külön, ezenkívül bizonyos mennyiségű *sorhús*. A képviselőtestület adta meg az ún. *bocskorpénzt* is (1 évre 1 pár bocskortalp).

A kondásbíró 1—2 év múlva mint *hadnagy* szerepel. Ugyancsak összehívja a képviselőtestületet és előterjeszti a *legelőbért*, a kerülő bérezését. A kerülőnek, akár szántóföldkerülő, akár erdőkerülő, jár 13 köből vegyes gabona és szabadfa, annyi tűzifa, amennyi kell. Ezekon kívül az utak mellett kaszálható takarmány. A hadnagy terjeszti elő a *szőlőpásztor* járandóságának megosztását (10 köből vegyes gabona és szabad tűzifa).

Falusi tisztségek a parti ember számára csak a *kisbíró*ság és a *bakterség*. A kisbíró 25—30 Ft-ot kap egy évre és az útszélen egy kis kaszálót. A bakter járandósága 10 liter búza házanként, itteni szóval *kéményenkint*.

A nemes paraszt társadalmi megkülönböztető jeléül használja fel a nemesi előnevet (jóléshi CSÁSZÁR Benjámin, lenkei LENKEY Lenke). A keresztnévek megválasztásában bibliai, vagy más idegen nevet használ. Férfiaknál *Ráfael*, *Gedeon*, *Benjámin*, *Benedek*, nőknél *Jozefin*, *Amália*, *Apollónia*, *Franciska*. E nevek beszélő alakjukban naiv hangzású lerövidítést kapnak: *Rafus*, *Gedus*, *Benu*, *Béni*, illetőleg *Zefi*, *Máli*, *Póli* stb. Viseletükben ugyancsak az elkülönülést keresték. A két társadalmi réteg ruházkodása fontos különbségeket mutatott, mely napjainkban egyenlítődik ki. A régi gömőri férfiviseletben a nemeseknél finom klott, vagy posztólajbí, rojtos *gyolcs-gatya* járt. Csizmáján sarkantyút viselt. A legények kalapját *roz-maring* díszítette. Hideg időben a *sűrű guba* járt. Vasárnaponként a templom előtt jellegzetes, festői látványt nyújtottak. — A partiak lajbija olcsóbb posztóanyagból készült, a gatya egyszerű házivászonból szabott *ránccsgatya*, amiről saját vigaszukra ezt a nótát dalolgatták:

„Az adós, az adós
Kinek a gatyája gyolcs.
Lám az enyém vászon,
Nincs is adósságom.”

A parti ember a csizmán nem viselhetett sarkantyút. Kalapja kezdetben dísztelen volt. Guba helyett télen szürke, hímzetlen *gyapjú-szűrt* viseltek. A századfordulón felkapták a kalap mellé ők is a rozmaringot. Erre a nemes legények elhagyták ezt a díszet.

Napjainkban a nemes férfiak részint városias ruhákban járnak, részint *sonkanadrág*ot használnak csizmával. Télkabátjuk is, kalapjuk is városias. A partiaknál ma hasonló a helyzet.

A nőknél már a hajviseletben különbség mutatkozott. A nemes lányok a *szálas* hajviseletet használták két ágban, míg a partiaknak egyszerű, egy ágban leengedett hajuk volt. Mikor a parti lányok rákaptak a szálasra, a nemes lányok kétoldalról a fejükre tűzték

hajfonatjaikat. A partiak ebben is követték őket. Erre a nemes lányok levágatták a hosszú haját. Ma már rövid, hajsütő vassal bodorított hajuk van. A parti lányok ma ebben is követik a nemeseket. A fejkendőviselet a nemesi fiatal asszonyok körében századunk derekán vészett ki; az idősebb asszonyok még tartják. A fejkendő helyére a polgáriás kalap került. A bokorugró bőszoKNYÁT, kislajbit a századfordulón vetették le, a meleg téli kendőt, csizmát egy-két évtizeddel később. A parti lányok, fiatal menyecskék közül a két utóbbit még viselik. Az idősebb asszonyok közt még néhány bőszoKNYÁS is van. A század elején a fiatal nemes nők szokásba hozták a városias plüsskabátot, majd miután a partiak ebben is követni kezdték őket, levetették. A plüsskabátviselet a parti nők körében a 30-as évek elején ment ki a divatból. A nemes nők télen a városi télikapátot használják. A partiak közt kevésnek van meg. A kosztüm a nemeseknél egyre gyakoribb, a partiaknál még nem. Ugyanez a helyzet az ékszerek használatában (karkötő, óra). A nemes fiatal nők kis cipőben járnak. A partiak most hozzák szokásba.

A két réteg egymással szembeni magatartása jellemző eltéréseket mutat. A derekasiak nem vállalják a paraszt nevet. A partiakra háritják. „Mi nem vagyunk parasztok, mi gazdak vagyunk! Ha parasztot akar latni, menjeék a partra. Ott laknak a Demeterek, Vargak, Antalok.” A partiakat a derekasiak egy bizonyos korhatárig (kb. 50 év) tegezik. Az öregeket bácsi, vagy néni néven szólítják és magázzák, vagy kendezik. A parti általában *kigyelmednek* szólítja a nemeset és mindig urazza. Elmegy a parti a nemeshez. „— Ággyon isten kigyelmednek, Csiszár uram. — Ággyon isten Laci! Mi jóuba gyöttel? — Een csak azér, hogy im hivatott Csiszárné asszonyom.” Erre már kfigyvel a nemes asszony a meleg konyhából. Ki is jön. Köszön neki is előre a parti: „— Ággyon isten Csiszárné asszonyom. — Jóul van kedvës egyyem. Gyere man! Ezt az óulat kéik mëccsinálni itteég la! Az ajtaja dült be tudod-e? Ügyes legeény vagy, mëttudod te csinálni. Segítsel csak Csiszár úrnak!” Ebbe a leereszkdő magatartásba egy kis okos hízélgés vegyül. A parti még megtiszteltetésnek veszi, ha a nemes megkéri valami szívességre. A partiak urazó viselkedését azzal magyarázták nekem a nemesek, hogy érdékből alázza meg magát, behízélgel magát a derekasinak. Azonban e magyarázatnak ellentmond az, hogy a nemes szülők már korán gyermekeik urazására, vagy kisasszonyozására szoktatják a partiakat (lásd alább). Előre természetesen a parti köszön (... jóu este-feleét, jóu napot, — erőüt, egeésséget) még akkor is, ha a deréki valami okból a partra megy. A barkóknál köszönés helyett gyakran szokásos szölongatás inkább az azonos osztálybeliek közt van meg. A nemes nem szívesen veszi, ha a parti megszólítgatja, de eltűri. Ház előtt kis lócán üldögélve, vagy a kapu előtt álldogálva társalognak a nemesek. Ha parti ballag arrafelé, illendőségnek tartja ennyit szólni: „— Beszeélgetnek? — Beszeélgetőnk” — hangzik a

derekasiak válasza. Viszont ha partiak társalognak, a nemes nem szólítja meg őket. Ilyenkor a partiak mind köszönnek. — A fenti párbeszéd osztályokon belül is megy. Az egyénenkénti megszólondatást mindkét réteg a maga körén belül végzi. „Hazafelelé? — Hazafelelé.” Vagy a ház előtt: „— Kivel? — Kivel.” Ha a parti valami ügyben felkeresi a nemeset, megáll az udvarban. Betessékeli, helyesebben: behívja a deréki, de csak az előszobába vagy a konyhába, beljebb már nem invitálják. Az előházba vagy az utóházba tessékélés egyenrangúnak jár. Az elkülönülés jelei már a gyermekkorban kiütözköznék. Az iskola padjai közt a szülői hiúság megkülönböztetést igyekszik tétetni a tanítóval. Előre és a pad szélére akarják ültetni gyermekeiket, a partiaknak csak hadd jusson a hátsó pad és a pad közepe. A tanító azonban a méltányosság álláspontjára helyezkedik, s vagy a jó tanulás vagy egészségi állapot alapján helyezi el a gyermekeket. A gyermekek — derekasiak és partiak — kölcsönösen tegeznek egymást és együtt játszanak. Játékaikban azonban már mutatkozik a különbség.

A fiúk kedvelt sportjátékában, a *tukázásban*, a vezető játékosok deréki gyermekek. A *tukázás* a század derekán még erősen divatban van. E játék eszközei: a *tuka* (*fagolyó*) és a *kámpa-botok* (*hajító botok*). Két főjátékos, a két király, adj!—végy!—ezésekkel kiválasztja társait. Ez a kiválasztás úgy megy, hogy felváltva hol az egyik király mondja: adj! mire a másik válaszolja: végy! Erre az egyik király magához választ egy fiút. Utána már a másik király kér játékost, s a fenti kis párbeszéd fordítva folyik le és a másik király választja magához a maga játékosát. Így megy ez felváltva, míg a két csapat tagjai be nem telnek. Ezután köfeldobással eldöntik, melyik csapat lesz az *ütő*, melyik a *kapó* csapat. Az *ütők* kapják meg a *kámpákat*. Felállnak a *kapókkal* szemben. Maguk elé teszik a *tukát* és *botjukat* hozzáhajintva, egymás után elütni igyekeznek. Ha a *tuka* kirepült, kiszaladnak a *kámpákért*, hogy azokat bevéáltsák, vagyis mindenki a magáét visszahozza. A *kapók* ezalatt elcsúsznak a *fagolyót* és valamelyikük a játéktér közepén levő *lyukba* gurítja. Ha a *tuka* hamarabb a *lyukba* gurult, mintsem a *botok* bevéáltása megtörtént, a két csapat helyet és szerepet cserél. Ha a *célzások* rendre nem sikerülnek, az utolsó *célzó*, a *szabadító* még üt. Ez a legügyesebb *ütő*. Rendszerint eltalálja a *tukát*, mire az *ütők* szaladhatnak a *botokért*. Ha az utolsó *ütés* sem sikerül, a két csapat ekkor is helyet és szerepet cserél. E játékban a két király és a *szabadító* derekasi fiú, még akkor is, ha náluk ügyesebb parti fiúk vannak. Fiúk, lányok közös játékában, az „Utolsó pár előre fuss” játékban azon iparkodnak a gyerekek, hogy nemes nemes mellé kerüljön, helyesebben: azon vannak a nemes fiúk, lányok, hogy egymás mellé kerüljenek. Páronként, kettős sorokban felállnak egymás megett, előttük van egy játékos, a *kitapsoló*. Háttal áll feléjük és tapsol. Erre a leghátul levő pár — a kettős sortól jobbra és balra

szétválva — úgy fut előre, hogy a kettős sor elején ismét találkoz-
 zék. A kitapsoló a pár egyik tagját üzőbe veszi. Ha utoléri, összefo-
 gózkodik vele, így új párt alkot, s a pár nélkül maradt játékos lesz
 az új kitapsoló. Ebben a játékban megtörténik, hogy a deréki gyer-
 mek a kitapsoló, az előre futó parti szándékosan lassan fut, hogy a
 deréki megfogja; vagy előfordul, hogy parti a kitapsoló és deréki
 gyerekekre pályázik. Az első esetben a deréki kitapsoló vonakodik el-
 fogni a partit, utóbbi esetben ha parti kitapsoló deréki gyereket
 fog el, az inkább kiáll a játékból. Gyakran a tanító erélyes beavat-
 kozása menti meg a helyzetet, de a seb már megvan. A parti gyer-
 mek érzi már játékaiban a szakadékat.

Kislányok nótás körjátékában nem ütközik ki ilyen élesen az
 elkülönülés. Kedvelt játékukban, a *kacsázásban* név szerint szólít-
 ják meg azokat a tagokat, akik a körből kifordulnak. Inkább a dere-
 kasi lánykákon kezdik, de partiakat is felszólítanak. Kézfogással kört
 alakítanak, az egyik kislány a kör közepére áll, csípőre tett kézzel,
 s két karját úgy mozgatja, mintha szárnya volna. A kör lépdelni
 kezd erre a kis dalra:

„Kis kacsá fürdik
 Fekete tóba,
 Anyjához készül
 Lengyelországba.
 Síkos a talpa,
 Makos a sarka,
 Fordulj ki, fordulj ki
 (Nagy Ilonka).
 Szeép aranyalma.”

A „fordulj ki” — szövegrésznél a kör közepén álló „kis kacsá” még
 külön rámutat a néven szólítottakra, aki megfordul maga körül, így
 kifordul a körből és kézcserevel lépdel tovább. Így megy a játék
 egészen addig, míg mindenki kifordult.

A „Lopom az úr szőlőjét” szövegű kergetősdiben a fogó (bíró)
 szerepét szívesen vállalja mind a derekasi, mind a parti gyermek.
 Ezt a játékot inkább füves, szabad téren szeretik játszani. A bíró tá-
 volabb félreáll. A többiek leguggolnak, s úgy tesznek, mintha
 szőlőt lopnának: füvet tépdésnek, s ezt a versikét danolgtadják:

„Lopom az úr szőlőjét,
 Míg a bírú itt nem ér.
 Ha itt ér, szaladok,
 Ha nem itt ér, maradok.”

A vers vége felé a bíró hirtelen hozzájuk fut. A *zsványok* felugra-
 nak, menekülnek. Ha nem ér utol senkit, a játék kezdődik előlről.

42 De ha valamelyiket elfogja, választ egy *dere*st és a tette

kezdi: „Mennyi szőlőt loptal?” „Hova tetted?” A zsvány vall. Két kiló szőlőt lopott, s a padlásra tette. Ekkor a bíró választ egy *hajdút* is. Kiszabja a büntetést. A zsvány a deres hátára dül és a hajdú aszerint, hogy ítélkezik a bíró, elveri a fenékén a port. Ezután a fent leírt módon előlről kezdik a játékot. Megtörténik, hogy játszás közben nemes gyermek parti lánygyermekhez közeledik. A többi derekasi gyermek ezt észreveszi és megrója: *parti pecérkéjének* csúfolja.

Az iskolás gyermekkor után a tegeződés egyoldalúvá kezd válni. Ebben nagy szerepe van a nemes szülőnek: kezdi szoktatni a parti gyermeket a magázásra. Az iskolából kikerült parti legényke vagy kislány legtöbbször tudja, hogy kell szólítania derekasi volt iskola-társát (Béni fiatalúr, Póli kisasszony). Ha erről elfeledkezik, emlé-keztetik rá a derekasi szülők: „Nincs meég itthol a kisasszony” — vagy: „Beszeelj a fiatalúrral!”

Az ifjúkor már kialakult különbséget mutat. Vasár- és ünnep-napokon a templom körül és a templomban más helyet foglalnak el a fiatalok. Közvetlen a beharangozás előtt már külön állnak a deré-kiak, külön a partiak. A nagyobb nemesi család legényei, leányai mindjárt bemennek a templomba. A fiatal legények, serdültebb lányok már nem mennek fel a kórusokra (karzatokra), hanem mindenki a szüleinek a templomszékébe kerül. Ha úrvacsoraosztás van, az első sort a nemesek tartják. Ha parti előrelép, hátrahúzzák, vagy hátra- tolják. A templomi szertartás után kijöve, a nemes férfiak még egy- két percet a templom előtt töltenek rövid beszélgetéssel, a partiak mindjárt hazamennek.

A szórakozás, mulatozás, udvarlás általában külön játszódik le. A nemes legények elvértve kerülnek a partiak közé, de fordítva ez nincs meg. Pihenő, szórakozó alkalmakkor a faluderék inkább a ne- meseké, a partság a partiaké. A partiak inkább csak átmenetileg jelentkeznak a faluderékban, ha hosszú, vasárnapi sétákon körül- járják a falut. Udvarlásban, szerelemben más formát mutatnak a derékiak és a partiak. A deréki lánynak deréki *udvarlója*, a parti lánynak parti *szeretője* van. Elég példát hallottam arra, hogy deréki legény megkörnyékezett parti lányt. Az udvarlásból azonban nin- csen házasság. (Erre még kitérek.)

A derékban álldogáló, vagy a ház előtt üldögélő nemes szülők csendes beszélgetés közben elgyönyörködnek a nemes fiatalokban, akik páronkint sétálgatva, nótázás nélkül szórakoznak. Gyakran ki- sétálgatnak a faluból, vagy a legények a csinos szekerekbe fogatnak, ráültetik a lányokat és kikocsikáznak velük a környékre. A század elején még igen szokásban volt az udvarlás lóháton. Vagy ide lova- goltak más falusi legények suhafői lányoknak udvarolni, vagy a suhafői nemes legények mentek lovon udvarolni a környék falvai- ba (Zádorfalva, Imola, Naprágy). Nóta is termett a lovon udvarlás- ról:

„Pattogatott kukorica de kemény.
A zádori bírú lány a de kevély.
Hogyne volna kevély a bírú lány,
Szuhafüről lovon járnak hozzája.”

Télen lovas szánon viszik a lányokat. Előfordult, hogy virtusból nyáron is volt aki megszánkóztatta őket. (Dolgozatom elején, a VATTAY-családról szólva megemlítettem VATTAY Rafust, ezt a kevély, pazarló nemest, akinek ez a multság hat jó lovába került). 30-as, 40-es éveinkben szokásba jön az éjjeli zene. Ma már nincs egy nemesi kislány, aki ne kapna udvarlójától szerenád.

A partságiak nyári szórakozásai közt ma is legkedveltebbek a dalos séták. Ezekben élén járnak a lányok, de a legények is kiveszik a nótázásból részüket. A lányok széles sorokban mennek elől. Összekarolva ringatóznak. Utánuk a legények. Lassú, de hangos nótázásuk lehangzik a derékre.

„Nem az a jóu gazda, kinek hat ökre van,
Csak az a jóu gazda, kinek szeép lánya (fia) van.
Minek a hat ökör rongyos istállóuba,
Ha nincsen szeretőüm magam falujába ...”

A legények is mondják ám a magukét:

„Ugat a szomszédasszony kutyája,
Haragszik rám a szeretőüm annya,
Mentül jobban haragíjja magát
Antul jobban szeretem a lányát ...”

Akad egy-két ügyes legény, aki húzós harmonikaszóval kíséri a sétát. Megtörténik, hogy sétájuk olykor a derékban folytatódik, ha hosszabb utat akarnak megtenni és körüljárják a falut. Itt azonban már csendesebben mozognak. Kitérnek a derekasi fiataloknak. Sétájuk végső pontja rendszerint a *pást*, szabad térség a felső parton. Itt megy az *ördögmozottázás* és a *körtánc*. Az ördögmozottalla primitív körhinta. Leásnak egy fadorongot, s jól ledöngölik körülötte a földet. A dorong tetejébe jókora szöget vernek, erre egy ócska kereket illesztnek. Ebbe kapaszkodnak és egymást tolva, körben hintáznak legények, lányok.

A lányok körtánca, a *karafozás*, hátul derékban összefűzött karal megy. Maguk a lányok nótáznak rá, lépegetnek, lippentgetik a lábukat, vagy gyors, csúsztató lépésekkel körbeszökdellnek. Nótázásaikban leányságukat dicsérik:

„Édésanyam, most vagyok szeép időbe,
Most vagyok a tizenhatodik évbe.
Kár volna meég engemet férhe adni,
Róuzsa helyett bimbót elhervasztani.”

Tréfálják a legényeket:

„Faj a labam, mer feltörte ja csizma,
Mer ott jártam, ahol nem kellett volna.
Úgy kell annak a legeénynek, hagy fájjon,
Tanujja meg, mas kislányho ne járjon ...”

A körtánc tart egy darabig, míg a legények meg nem unják a lányok körül való álldogálást. Hamarosan beállnak ők is, majd mikor megszólal a húzós harmonika, egy kis csárdásba kezdenek. Észre sem veszik, hogy beesteledett, s haza kell menni. Minden legény hazakíséri a maga párját.

Télen gyalogszánkón megy a hancúrozás. Van a partságon ehhez jó hely. A Kiserdőtől egész le a *Szövetkezetig*, a *Csiszár-szögbe* csúszkálhatnak. A dombon szánkózás közben nemes fiúk parti lányokkal kerülnek össze. El-eltünedeznek velük, s ha magukra maradnak egy-egy parti házban, elszerelmeskedik az időt. A parti lány húzza a rövidebbet: hamarosan elhagyja a deréki szeretője. Rá is illik a szomorú nóta:

„Zöld a csáté, zöld a petrézselyém,
Még hült a babamban a szerelém.
Nemcsak meghült, hanem még is fagyott,
A szívemben nagy banatot hagyott.”

A parti lányok többsége azonban vigyáz magára. Tudja, mivel jár egy ilyen önző udvarlás. Nem is engedi magához a derékit:

„Né füttyöréssz, né füttyöréssz,
Kertem alatt ne törd a rést,
Mer eén szégeény leany vagyok,
Nem tehozzád valóu vagyok ...”

A fiatalság báli szórakozása is külön folyik. A derekasiak bálja polgárias keretek közt és a partiaktól elzárkózva zajlik le. Legnépszerűbb a *kórusbál*. Ezen a műsor egy részét szuhafői énekkar adja, melynek tagjai nemesek. Farsangkor rendezik meg. Az énekkar műdalokat ad elő, még esetleg valami rövid szindarabbal toldják meg a kórusműsort. A bál zártkörű, partiak nem vehetnek benne részt. A gazdagabb nemesi legények rendezősége meghívja rá a falu vezetőségét a pappal, tanítóval. Részt vesz vidéki vendégség, rokonok, ismerősök. Italt fogyasztanak, de itt nem étkeznek. Fogadott cigányzenére magyar és idegen táncokat táncolnak. A csárdást még nem felejtették el. Igen csinosan, délcegen járják még, csúsztató, lerakó lépésekkel, térdemeléssel, igen szép, büszke testtartással. A barkó területen szélesen elterjedt *vasvári táncot* még néhányan szépen táncolják sarkos, kopogós, széles ívelésű lépésekkel. A sok rossz polgáir műdal mellett megszólal ajkukon népdal is:

„Ha felmegyök a szuhai tetőre,
Onnan néizek Szuhafőü közepébe.
Még néizek, hogy kinek van ott széip lanya,
Kinek nyílik rózsa jaz ablakába?”

Ha bevetődik egy-két parti, megengedik, hogy egyet-kettőt forduljon, de aztán mennie kell. „No, gyere, tancolj egyet! — mondják neki, — elhúzzak a nótadot, aztan mehecc is.”

A partiak téli mulatságának helye a fonóház. Egy-egy fonóházba állandóan járnak. A fiatalok ingyen kapják meg, nem kell fogadniuk, mint általában másutt szokás. Az életkorban egymáshoz való, egymáshoz fogható (*egyvarasu*) lányok egy-egy *csataban* fognak össze. Ősszel elkezdik és farsangig fonnak együtt. Miközben forgatják az *orsót* a kezükben, a legények távollétében kiházásító nótákkal tréfálgatják egymást:

„Kóus Mari szobája ki van festve,
Odajar az Antal Jóuska minden este,
Kipédri a bajuszát,
Úgy csóukolja Marikat
A sēteétbe.”

Ha elunják a fonást, táncra perdülnek.

„Lēmēnt a nap, nincs man meleg,
Forog a szerelēmkerék,
Kis Gal Erzsi benne forog,
Demeter Imre ramosolyog.”

Az emlegetett legények még késnek. Talán még esti munkáikat végzik, vagy talán még csak most készülődnek. A várakozásba egy kis bánat is vegyül.

„Eén is voltam valamikor valami, valami,
Eén is tudtam a legeénnyel beszélni.
De man vagyok hervadt rózsa levele, levele,
Elhervaszt egy barna legény szerelme.”

Nem sokáig hervadoznak már. A fiúk hűségesen bejönnek. Merre is mennének máshová? Jönnek már befelé, lesegetik az orsót, melyik kislány ejti le és kinek. Ha van olyan lány, aki nem váltja ki a leejtett orsót csókkal, a fiú hamarosan megtréfálja. Kiviszi az orsót a ház elé és *lemotollája*: bármennyit font rá a kislány, lesodorja róla a fonalat, rácsavarja a kapura, kerítésre.

Az idő most már nemcsak fonással, hanem közös játékkal is telik. Legkedveltebb társasjátékuk a „Fordulj, kis szék”. Egy lány

vagy legény a fonóház közepén kis székre ül. Őt szólítja meg a falak mentén fonó lányok sorából egy legény vagy lány:

„— Fordulj, kis széik!”

Innen kezdve ez a párbeszéd folyik le:

„— Nem fordulok.

— Meddig?

— Hóunap estig.

— Mit vársz?

— Csóukot.

— Kitől?

— Lacitól (Erzsitől)”

Ha e párbeszéd végén a megnevezett legény vagy lány a szoba közepén ülő lányt vagy legényt megcsókolta, helyet cserélnek, s a játékot a fal mellé ülő, megcsókolt tag kezdi előlről. A párbeszédet a szoba közepére ülő folytatja. Lassan kiderül, ki, kit szeret. Ha meg-
unják a játékot, leteszik az orsót, s egy kis páros táncba kezdenek. Van legény, aki elhozza citeráját, van aki húzós harmonikát vesz elő, hamarosan összehangolnak, a többiek tánc közben nótára gyűjtanak. Igen kedvelik a vénlánycsúfoló nótákat. Egyik ilyen dal, melyre nagyon szívesen táncolnak:

„Kimént a haz az ablakon haj, haj, haj,
Utána meg a veénasszony haj, haj, haj.
Harminchárom foga hujja,
Mégis a vőülegényt varja,
Mégőszül a fejemen a göndörhaj.”

A parti fiatalok *Lucakor* bált rendeznek. Cigányt is fogadnak rá. A lányok süteményt hoznak, ilyenkor megengednek lekváros, túrós kalácsot, a legények borról gondoskodnak. Nem marad el ilyenkor a fonóháziak kedvelt csemegéje, a főtt mákos, cukros kukorica sem. Délután kezdik el a bált és másnap reggel fejezik be.

Luca-naptól *Kiskarácsonyig* nem fonnak, nehogy „a kis csirkék görbén nőjenek”. A parti lányok Luca-napkor szoktak almába harapni, s innen kezdve karácsonyig mindig egyet harapnak bele. Karácsony reggelén kiállnak a kapuba és leskelődnek. Amilyen nevű férfi megy arra először, olyan nevű legény veszi el őket feleségül. A nemes házaknál nincsenek ilyen szokások. A lányok családi körben, anyjukkal, fonnak. Lánytársaságban inkább varrogatnak. Legénytársaság nem keresi fel őket. Ha sütnék valamit — leginkább tepertős pogácsát —, teával maguk közt fogyasztják el. Ha egy-két derekasi legény mégis elvetődik, kártyázással töltik el az időt.

A kocsmá átmeneti mulatozó alkalmakkor rövid időre találkozik a derekasi legény a partival. Előfordul, hogy kölcsönösen meghívják egymást egy-két pohárra, de szorosabban nem barátkoznak össze. Deréki legény még leereszkedésből fizeti a *cehhet*, a parti megtisztelésből.

Húsvétkor a vízzel öntözés mindkét rétegnél megvan. A szagos víz használata a 20-as évektől terjedt el. Deréki lányt parti fiúk szagos vízzel megöntözhetnek. De inkább fiatal gyerekek locsolnak, s pénzt, tojást kapnak. Deréki fiúk nem mennek a partra locsolkodni.

A május elsején szokásos *májfaállítás* a 30-as évekig mindkét rétegnél megvan. A lányok a májfát kendőkkel szokták feldíszíteni. Újabban a deréki lányok kosár virágot kapnak udvarlóiktól és éjjeli zenét.

A legényélet nagy napja a katonasorozás. 1848 előtt itt is megvolt az erőszakos toborzás. Ezt példázza a szuhafői partiak máig is fentmaradt katonanótája:

„Man minalónk verbuválnak kötéllel,
Elviszik a szégeény legényt erőüvel.
A gazdagnak öt-hat fiat nem bánják,
A szégeénynek ha egy van is, berantják.”

1848 után kezdetben nehezen tűrik a derékiak a sorozást. Gyakran megtörténik, hogy két-három legényt lepéznélnek, álljanak helyettük sor alá. A szülők megkörnyékezik az alispánt, lekenyerezik, csak hogy fiaikat húzzák ki a katonaság alól. Ez eleinte megy is. De a törvény felettük is beteljesedik, menniük kell nekik is. Szekeren mennek a vizitációra. A partiak száma népesebb, hiszen népesebb a család is. Közösén mennek. Deréki legény hajtja a lovat. A vizitáció után, a bemaradt parti legények kis nemzetiszín szalagot tűznek kalapjuk mellé. A derekasiak, ha be is maradnak, kalapjukat nem díszítik fel.

A sor után bált rendeznek a parti legények. 10—12 parti lányt is meghívnak rá. Elkérik őket a gazdasszonytól, ha történetesen náluk szolgálnak. Ilyenkor küldenek a partiaknak a nemes asszonyok 1—2 szakajtó finom lisztet, tojást, csirkét (cibe). A nemes gazda pedig bort küld. A lányok elkészítik a csirkét, rétest sütnek a fiúknak (túrósat, káposztásat). A bál vasárnap délutántól hétfő reggelig tart. Csárdás és vasvári tánc járja. Ilyenkor szólal meg sok búcsúzó katonadal is, az ismert „Sárga a csikóm”-on kívül olyan is, melyet csak erről a vidékről hallottam. A búcsúzás fájdmába a büszkeség hangja is vegyül:

„Elsőű fia vagyok az anyámnak.
Besoroztak engem katonának.
Rámírták a sorozóú céduát,
Itt kell hagynom Szuhafőű faluját.”

A derekasiaknál is szokásos igen szűk körű katonabúcsúzó. Átlag 3—4 nemes fiúról lehet csak szó, akik sor alá mentek. A lányok

sem nagy számmal vesznek ezen részt. Az egyik, katonának maradt deréki legény házában rövid mulatságot tartanak. A legények borról, cigányról gondoskodnak. A lányos anyák összeadnak fejenként egy-egy szakajtó lisztet, öt-hat darab tojást, egy-egy tyúkot. A többit elintézik a fiús anyák és a lányok. Sütnek, főznek, terítenek. Este kezdődik a búcsúzó, éjjel után fejeződik be, cigányzene mellett, csárdással és újabb polgári táncokkal.

A katonaelet után hamar nősülnek mindkét rétegben. A házassodás szokásai — mint mindenütt — Szuhafőn is a polgárosodás útján haladnak. A nemeseknél gyorsabb, a partiaknál lassabb ütemben, ballagva a derékiak után. A suhafői lagzi hagyományos formái a századunk húszas éveiben mindkét rétegnél éltek, s azonosak voltak. Ennek oka a nemesek és partiak közös részvétele, akár a derékban, akár a parton játszódtott le a lagzi. A nemes és a parti lakodalom közti különbség nem a stílusban, hanem a polgáriasodás ütemében, s a két réteg egymással szembeni magatartásában nyilvánul meg. Nemes és parti adatközlőim adatai nyomán a gömöri lakodalmak egy Szuha-völgyi változatát ismerhettem meg. Bár nem emlékeznek a szokás-sor minden részletére, elbeszélésük alapján a következőképpen zajlott le a suhafői lakodalom:

Miután a fiatalok meggyőződtek kölcsönös vonzalmukról, a legény szülei és keresztszülei elmennek a lányos házhoz és néhány egyszerű szóval megkérlik a lányt. A fiú otthon marad. A fiatalok neve ekkor: *vőnek való*, illetőleg: *menynek való*. A lányos ház vendégeit a leendő *nászasszony* és a *nász* kínálgatja. A menynek való terítget és szolgál fel. A megkérés után hamarosan felkészül mindkét család az esküvőre. Derekiaknál marhát, tinót, disznót, juhot vágnak, nem szólva az aprójószágról. A partiaknál legfeljebb disznó járja. Az ő alkalmukra valamivel kirukkol a nemes is, dolgozójának általában juhot küld. Megy a hívogatás a *csigacsinálóba*. A hívogató parti asszony a nemeseknél is. Fehér *vászon*surccal és vállára-derekára ferdén feltűzött hímezett vászonkendővel van feldíszítve. Utóbbi a nemes asszonytól kapja a hívogatás szívességéért, vagy az ételkészítésben való segítségért. Nemes nő nem hívogat csigacsinálóba. Őrá nagyobb szerep vár mind a deréki, mind a parti lagziban.

A lakodalomba való hívogatást *vőfélyek* végzik. Ők is fel vannak díszítve: derekukon, vállukon kendő, szívük felett kitűzött rozmaringbokréta. Deréki vőfély a partiak lagzijába is hívogathat, ha parti részről erre kitüntetőleg felkérték. Parti vőfély viszont csak parti lagziba hívogathat. Nemesek ugyanis nem kérnek fel parti hívogatót, mint ahogy egyáltalán partiak közül násznépet (vőfélyek, szószóló, *násznagy*, *koszorús lány*) sem választanak. Egyébként a hivatalosak mindkét réteg lagzijában vegyesen jelen vannak.

A csigacsinálás a vőlegényes háznál is, a menyasszonyos háznál is társas formában megy. Nemes és parti nők az érkezés rendjében foglalnak helyet. Itt nincs kivétel. Mindkét háznál készülnek a sza-

bad konyhák. Szuhafőn jellegzetes ízlésre vall, hogy a konyhákat lovas szánból alakítják. A partiak erre az alkalomra kölcsönkérik a derékiét. A lovas szánt üresen elhelyezik az udvaron, kívül-belül betapasztják vályoggal, mésszel (ebben a munkában a partiak veszik ki a részüket), és felül a tűzhelyek vaslemezeivel látják el. A sütés-főzésben a nemes asszonyok járnak elől. Parti nő inkább kisegítő munkát végez, őt nevezik *konyha poklának*. Gyakran a parti lagziban is a nemes nő a szakács.

A hívogatás három nappal a lagzi előtt megtörténik. A hivatlanok Szuhafőn a lakodalmas ház közelébe sem mennek el. Esetleg ablakon keresztül „lesegetik” a menyasszonyt, ha történetesen házuk előtt halad el a menet.

A lakodalom kétnapos, de volt úgy, hogy elnyúlt három-, sőt négynapossá.

A polgári esketésnek inkább csak külső színe van. A fiatalokat Zádorfalura viszik a jegyzőhöz. Felvirágozzák a csinos szekeret, s a befogott lovakat. Ezek füleit fel is kendőzik. Ha nemeslányt, illetőleg párt visznek, akkor delin kendőt, ha parti lányt, karton kendőt tűznek a ló fülére. A hámot felcsengőzik. Mivel a partiaknak nincs szekerek, a derekasiak adnak szekeret, lovat, sőt, deréki legény hajtja a *forspontot*. A szekeren ül — a hajtó mögött — a két fiatal, a vőlegény násznagya és a menyasszony násznagya. A jegyzőnek külön ajándékot visznek, kalácsot hímzett kendőben, melyet a jegyző kendőstől megkap. Ezen a napon mind a vőlegényes, mind a menyasszonyos háznál külön vigalom folyik. A lakoma fogásai ekkor még egyszerűek: leves főtt hússal, külön sült hús, bor, kalács. Nagy vendégség nincs, a násznép otthon készül a másnapra.

E nap reggelén mindkét családhoz megérkezik a násznép. A vőlegény násznagya, vagyis szószólója mellett már ott van a *nagyvőfély*, s gyűlnek a *kisvőfélyek*, *koszorús lányok*. Megérkezik a cigánybanda is. A menyasszonyos háznál is ott van a *nagyvőfély*, a *kiadó násznagya*, *kisvőfély*. Olyan a ház, mintha ostrom alatt állna. A kisvőfély ki-kitekinget, jönnek-e a vőlegényes háztól? A menyasszony nincs jelen, csak a családtagok, rokonság. A menyasszonyt elbújtatva öltöztetik. A leánykikérés így folyik le: A vőlegényes ház udvarában feláll a menet. Elöl a vőlegény a legszebb koszorúslány balján,¹⁹ karonfogva, utána a nagyvőfély, szószóló, kisvőfélyek egy-egy koszorús lánnyal. A násznép végén a banda. A nagyvőfély kezében színes papírbojttal díszített nád vessző van. Megszólal a banda, s a násznép nótaszóval elindul.

„Aki szeép lányt akar venni,
Harmaton kell annak kelni,
Kiszely Jouska harmaton jár,
El is vészi ő a szeép lanyt.”

Jókedvükbe tréfás nóta is vegyül:

„Micsoda falu ez? de saros.
Van-e benne szép lany takaros?
Ha nincs benne szép lany takaros,
Düljeék össze az egész város.”
(vagy: sülyyedjen el)

A menyasszonyos háznál hamar észreveszik a közeledőket. Tréfából bezárják az ajtót. A vőlegény násznépe kopogtat. Erre kinyitják az ajtót, de a menyasszony násznagya máris ravasz kérdést intéz a szószólóhoz:

„— Minek gyöttek?” Erre azt kell válaszolni a szószólónak:

„— Az ajtóunak!” Mert ha másként válaszol, nem engedik be addig a násznépet, míg a helyes választ a szószóló el nem találja. De most már szélesre nyitják az ajtót, s bemehetnek. A vőlegény vőfélye szavalni kezd:

„Széréncseés jóu napot, öröm-vigasságot,
Ággyeék az úristen nyajas mulatságot.”

Egyet lép, utána megint megáll, s így folytatja:

„Itt gyön kis seregőnk, tehozzatok betér,
Në feéljeték töüle, hazatokba eltér.
Nem mulat sokaig, hogy belepje a dér,
Egy keves időüre töletek szállast kér.”

Erre a szószóló a menyasszony apjához fordul:

„Ad-e szállast tehat házigazda uram?
Keérdezi altalam a vőülegény uram.”

Az apa szívesen válaszol: „— Adok, kedvös vendégeim.” De a lánykiadó násznagy megkérdezi a szószólót: „— Van-e útlevelük?” Ilyenkor kéznél kell ám lenni egy üveg jó erős bundapálinkának. Elő is rántja a szószóló e szavakkal:

„— Van nekőnk. Tessenek elolvasni!” Azzal átadja a menyasszonyos ház népének. Sorra húznak belőle, miközben a családapa asztalhoz ülteti a násznépet.

„— Kerüljenek beljebb, kedvös vendégeim.” A kisvőfélyek, koszorús lányok a vendégségbe jött násznépnek felszolgálják az elmaradhatatlan csigalevest és töltött káposztát. Előkerül a bor, kalács is. Odakint megszólal a banda. A vőlegény azonban szeretné a menyasszonyát látni. A násznép vidám nótázására csak félig figyel. 51

„Aki a rózsjajat igazan szereti,
Zaporesőü esik meéigis felkeresi,
Lam én a rózksamot igazan szeretém,
De fel is kerësem.

Zaporesőü után a szer ha mëgcsordul,
Talán még végtére szívem hozzád fordul.
Të tettel fogadašt eén előüttem nem mas,
Hogy të nem szeretsz mast.”

A mulatozó nóta közben a násznép apraja táncra perdül. A vőlegény szószólója azonban feláll. A lánykiadó pedig biztatja:

„Halljónk szóút!” Válaszol is a szószóló:
„Nem azér gyöttőünk am, hogy mi itt leüljőünk,
Vőülegény uramnak menyasszonyát kérjük.”

A lánykiadó tiltakozik. „— Nem ösmerőnk mi olljat! Nincs itt menyasszony.”

De a szószóló erősíti, hogy van. Hosszas alkudozás után beismeri a lánykiadó, hogy van itt menyasszony. De nem adják olyan könnyen. Előbb meg tudnak-e válaszolni néhány kérdésre? Fel is adja a szószólónak:

„Hany hegyi van a szuhafői hatarnak?”

A szószólónak ügyesen kell felelnie:

„— Hat, mert hat ar van Szuhafőn is.”
„Hogy hijják a kiherélt bakkecskét?”

Ahelyett, hogy azt válaszolná, *cap*, azt kell ügyesen felelni:

„— Nem hijják man azt semminek.”

Még egy feladat: „A szuhafői hatarnak van egy baranya. Ha vérit vészitek, hozzatok el!”

Erre azt kell válaszolni, hogy nincs annak báránya, mert az nem más, mint a határkő.

A szószólónak ügyelni kell a helyes feleletre. De ezalatt a játék alatt neki is, s a nagyvőfélynak is vigyáznia kell, hogy a menyasszonyos ház násznépe ki ne figurázza. Ha nem ügyelnek, bemeszelik a csizmájuk sarkát, tollat dugnak a csizmájuk szárába, vagy csirkecsontot a zsebekbe.

Ha a lánykiadó kifogyott a rejtvényekből, s a szószóló megfelelt a próbának, ki kell adni a menyasszonyt. De a vőlegény nem kapja meg olyan simán. Először behoznak egy *pacurkába* öltöztetett, bekormozott arcú cigányasszonyt. A vőlegény élénken tiltakozik. Kiviszik a cigányasszonyt, s behoznak egy öreg nénit. De a vőlegény követelésére őt is kiviszik. Végre behozzák az igazi menyasszonyt. Ekkor a vőlegény nagyvőfélyével eléje áll, a menyasszony nagyvőfélye pedig leinti a mulatozókat és a cigányt:

„Vajda, hegedűdnek némuljon zengése
És a sarkantyúknak szűnjön még pengése,
Mert búcsúzasónknak most léiszen kezdése,
Legyőnk csendesseégben, míg léiszen véigzése.”

A cigány, ki közben elhallgatott, ez utolsó sor végén rövid tust húz
A menyasszony nagyvőfélye most búcsúztatja a menyasszonyt:

„A matka búcsúzik eédes szüleitől,
Szeretett szívbeli jóu testvéreitől,
Szóulna ő de nem tud, latom bús arcáról,
Így hat eén mondom el, amit szíve gondol.”

E szakasz után a cigány ismét tust húz, a menyasszony nagy-
vőfélye iszik egy pohárral és rendre elmondja a búcsúzó a meny-
asszony nevében a hozzátartozóktól:

„Kedvös eédesanyam, mielőtt indulok,
Zokogón szavamnal kebledre borulok,
Kedvös eédesanyam az isten éltesen,
Hogy hosszú éltedet örömmel tölthessed.”

(Tus, a vőfély ismét egy pohárral iszik.)

„Köszönöm jóu apam apai hűségéd,
Hogy szeretétt lanyod tē is felnevelted,
Elhagyom man kedvös apai hazadat,
Hol töltöttem vidám lanynapjaimat.”

(Tus, pohár bor).

„Kedvös testvéreim, kik eddig voltatok,
Most könnyes szemekkel körülöttem alltok.
Az isten aldasat kérem tireatok,
Hogy ti is méttalaljatok hú parotok.”

A megható elbúcsúzás után felkerekednek. Mielőtt elindulnának, a
lányos ház felkendőzi a násznépet. A kendőket vállukra és derekuk-
ra ferdén tűzik fel. A vőlegény nagyvőfélye két himzett kendőt kap,
két karjára tűzik. Így mennek a templomi esküvőre. Elöl megy a
menyasszony, nagyvőfélye jobbán, karonfogva, utána a vőlegény,
a karján a koszorús lánnyal, a többi násznép utánuk. A szülők ott-
hon maradnak. Az esküvőre a vőlegény szülei sem mennek el. Eskü-
vőre menet a násznép ismét dalol:

„Barna (szőke) kislány, jóul gondold még magadot,
Hova tészéd lanykori boldogságod.

Szuhafői gyöngyvirágos oltár előtt sirva lētészēm,
Eédesanyam lanya többé nem lēsžēk.”

Az esketés után a menet elején, a vőlegény jobbán jön a meny-
asszony. A vőlegényes ház ajtajában már várakozik a vőlegény 53

anyja. Búzáat szór a menyére, majd egy kis kanál mézet tesz a szájába, hogy a meny gazdag és termékeny legyen, s élete édesen teljék férje mellett. Közben megérkeztek a menyasszony szülei, rokonsága is. Az asztal körülülésének megvan a maga rendje, s ebben különbség mutatkozik a nemes és a parti lagzi közt. A derekasiaknál az asztalfőn a fiatalok ülnek, s csak utánuk a szülők, rokonok, falu előkelősége, a násznép eleje (nagyvőfélyek, násznagyok). A kisvőfélyek, koszorús lányok a terítésben, felszolgálásban jeleskednek. A parti vendégek az asztal vége felé foglalnak helyet. Az étel java az asztal felső felén levőknek jut. Az asztalfőn a partiaknál is a fiatalok ülnek, a rokonság követi őket, majd a meghívott nemesek a násznép elejével. A parti vendégségnek itt is az asztal vége jut.

Felszolgáláskor a szokásos ételfelköszöntők itt is megvannak, külön szuhai rigmusok erre nincsenek. Már az első fogásban megtréfálják a fiatalokat. A csigalevest először a fiatalok ízlelik meg. A menyasszony tányérjába hosszú, vastag tésztacsigát tesznek. A vőlegény tányérjába kakasszívet és herét tesznek, a kakas két lábával. A második fogás a fiataloknak, rokonságnak, násznép elejének a töltött káposzta. A vőlegény és a menyasszony részébe — a káposzta harasztjába és a töltelékébe —, kis játék porcelánbabát csempésznek. A harmadik fogás a húsos káposzta: apró káposzta füstölt hússal. Ebből már az alsó asztalnak is jut. Így következik rendre a tejfeles csirke, sütek, sütemények garmadája. A hagyományos és országszerte szokásos *kitolókása*, a tejberizs zárja be itt is az étrendet. A borosztásról a násznagyok gondoskodnak. A nemesi kisvőfélyek, koszorús lányok a parti lagzin is felszolgálhatnak.

Éjfélkor következik a menyasszony új asszonnyá való *felkontyolása*. Kontyoláskor kötik be a fejét is. Rendszerint a vőlegény, most már „új ember” nagyvőfélye vezeti be a menyecskét a mulatózó nép elé ezzel a mondókával:

„Valtozóan derül e mai nap reank,
Ki tudja, az éjjel mi feerkézett hozzánk?
Annyi igaz, hogy az ő szűz koszoróját
Az éjjel fejéről véigkép elraboltak.
Elrabolta a sors változandóu keze,
Szép csinos fejkendőüt tűzött fel helyette.
Ezén fejkendőüben mutatom be öütet,
Mint szeretétt rokont, úgy fogadjatok be!”

Eközben hozzák a *menyecske-kalácsot*. Két kisvőfély jelenik meg, vállukon hoznak egy rudat, rajta — nagy kendőbe csavart kosárban — lóg a kalács. A vőlegény pálinkát hoz nagy butykosban. A nagyvőfély átveszi tőle, miközben a menyecske a kalácsszeleteket felfogott kötényébe kapja a kismőfélyektől. A nagyvőfély tréfásan beköszönti a kalácsot és a pálinkát:

„Kedvös barataim, eén ëgy jóu hírt mondok,
A ti szamotokra sok kalácsot hozok.
Messze voltam eerte, hoztam Debrecenből,
Sok pénzt adtam eerte a magam zsebéből.
Egy nyüzge pék sütte, boglyas volt a haja,
Nem dagasztotta, a csizmával taposta.
Saros volt csizmája, rongyos a nadragja,
De méigse vette le az ebadta fattya.”²⁰

Ezalatt az újasszony már osztogatja a kalácsot a népnek, a nagyvőfély pedig a pálinkát e szavakkal kínálgatja:

„Meég mi ami nagyobb, pisilt ëgy csuporba,
Eén mëg beleszúrtem ebbe a butykosba.
Eén azt el is hoztam, mer elfogyott pézem,
Nem diskurálok man, az asztalra tészem.”

Leteszi az asztalra a pálinkát, amit sorban megiszogatnak. Odaint a cigányoknak, akik friss talpalávalót húznak, majd elrikkantja magát a jelenlevők valamelyike: „Kié a menyasszony?” „— A nagyvőüfélyé a menyasszony!” — kiáltja a nagyvőfély. Erre már tálát hoznak be, s az egyik kisvőfély a kezében tartja. A nagyvőfély pénzt dob a tálba és megtáncoltatja az újasszonyt. De nem sokáig tart a tánca. „— Enyém a menyasszony!” — hangzik máshonnan. Aki elkiáltja magát, befizet, s leváltja az újasszonyt. Tánc közben felhangzik a mulatozók víg, hangos nótája is.

„Ha csakugyan menyecske lész a lanyból,
Kerek kontyot tekernek a hajaból.
Kerek kontyom jaj de sokan mënneézik,
Szeretőümet a faluban dicseérik.

Mëgismerni ezt a csardas menyecskeét,
Mer úgy köszön, aggyeék isten jóu esteét.
Een mëg csak úgy betyárosan fogadom,
Aggyon isten maganak is, galambom.”

Utoljára az „újember” váltja ki a menyecskét, ő fizet érte a legtöbbet. Magával viszi, a mulatozók így búcsúznak el tőlük: „Szaporodjatok, mint a csicsóuka!”

A lagzit virradatkor se hagyják abba, a sok ennivalót el kell fogyasztani. Meg kell inni a bort, pálinkát is. A lagzinak ez a szakasza a *hőréssz*. Ilyenkor fogy el a rokonságtól innen-onnan hozott sok ennivaló, innivaló is. Sokan vannak vidéki rokonok is, s talán csak harmad- vagy negyednap utaznak vissza. A lagzit végül még megtoldják a *hajnalozással*: Kora hajnalban nyársakkal járnak

házzról házzra. Kapnak egy-egy darab szalonnát, ezeket nyársra húzzák. Kapnak kolbászt, tojást, mindezt valamelyik baráti háznál közösen megsütik, gondoskodnak italról is, s így még egy utolsó lakomát csapnak.

A szuhafői lagzi valamelyest összehozza a derekiakat és a partiakat. Közös élmények nyomán, közös szokások alakulnak itt ki. Azonban a főszerepet, mint a fentiekből is kiderül, a nemesek viszik. A lakodalom rangját ők emelik. A partiak velük reprezentálnak, s lagzijukban örömmel helyezik őket előre. A nemes ha meghívja a partit, ezzel úri leereszkedését fejezi ki. A parti a nemes lagzin nem reprezentálhat, a lakomából általában az jut neki, ami marad.

Legmélyebb szakadék a két réteg közt a házasodásban van. A nemesek nem keverednek a partiakkal. Ha ilyesmi — nagyon elvétve — előfordul, végleges szakadásra vezet. BARTÓK Ráfael, aki DEMETER Borbálát elvette, „szálka lett” a nemesek szemében. Szidták, gúnyolták, *féleszű Rafusnak* hívták. Így bélyegezték meg: „Te, ha beszeélsz avval a nemzetgyalázóu BARTÓK Rafussal, mondd meg neki, hogy ne tanálkozzék velem, mert im szembe-köpöm”. A nemzetgyalázáson a nemesek a nemzetséggyalázást értik, de még ez is súlyos szó. A BOCSYaktól is elkülönültek, mióta BOCSY László kondás lányt vett feleségül (GÁL Margit). Valamit emelt rajtuk, hogy BOCSY Erzsébetet NAGY István feleségül vette, de máig sem számítanak valódi nemeseknek. Nemes szuhafőiek nem nemesekkel általában csak úgy házasodnak össze, hogy azok más vidékről jönnek ide vőnek (POGONYI család), vagy nemes lány máshova kerül menynek. Itt az a fő, hogy a nem nemesi élettárs vagyoniilag jól álljon, vagy valami rangja legyen. Pappal, tanítóval gyakran házasodtak össze.

A szuhafői lakodalom az utóbbi években a polgárosodás útján van. A hozzá fűződő népszokások csak töredékeikben vannak meg.

A nemesi és a parti rokonságot a származás és a vagyoni helyzet kizárja. — A komaság nagyon vékony és halvány kapocs a két réteg közt, s nem is tekinthető rokonságnak. Nemes sohasem hív meg partit komának, de ha a parti meghívja, nem zárkózik el. A nemes keresztszülő kirukkol az ajándékkal. A parti gyermekágyas asszonynak („fekőü-asszony”) mindennap visz enni-, innivalót, tyúklevest, paprikás- vagy rántott csirkét, kalácsot, mézes pálinkát. Gondoskodik a gyermekkelengyéről, sőt, a parti keresztszülő veszi meg a lány menyasszonyi ruháját, kelengyéjét, illetőleg a fiúnak inget, edényt ha megnősül. A keresztelőn — melyre *metéltkés húsvélevest*, csirkét, kalácsot készítenek —, a rokonság köréből kikerülnek a *garasos komák*, akik pénzzel járulnak hozzá a család segítéséhez.

A komaságba került derékiak és partiak magázzák egymást. Szoros kapcsolat nincs köztük. A gyermek megnő, olykor-olykor 56 felkeresi keresztszüleit, húsvétkor illendőségből elmegy öntözködni.

A parti szülő lassan elmarad a nemes komától. Úgy mondják erre a viszonyra: „Se koma, se sógor, le a kukoricafáróul!”

Családos embernek — ha parti — nincs sok ideje szórakozni. Idejét megeszi a munka. Nemes ember még inkább szakít időt családok közötti szórakozásra. Különösen télen járnak *szomszédkázni*, a férfinép összekerekül egy-egy nemesi házban. Kártya mellett boroznak, egy kis *alsózással* telik az idő. Az asszonyok is beszállingóznak, jönnek az emberekért. De ki kell váltaniuk férjeiket: egy-két pengőt letettek a pengős világban, régebben koronát. A pénzt összeadják a borra, s ezt még búcsúzás előtt megiszogatják, s ilyenkor egy-két nóta is akad:

„Igyónk itt, mer van mit,
Jóu embër lakik itt.
Nem hibeg- nem habog,
Elmulathatónk itt.”

Játékos kedvükből folytatják így:

„Haragszik a gazda,
Hogy mi itt mulatónk.
Vigye jel a hazat,
De mi itt maradónk.”

Elmenőben ezt danolják:

„Uccu, eédés vendeég,
Úgy örülök, hogy mégy,
Kinyitom az ajtóut,
Onnan nézlek, hogy mégy...”

A családi élet szokásai között — a halálózással, temetkezéssel kapcsolatos szokásokban — is vannak olyan vonások, melyek a nemesek-partiak közti elkülönülésre mutatnak. Nemeseknél az elhalt családtag az előházban van felravatalozva, fejjel az ablak felé. A ravatal, vagy ahogy itt mondják *terítőü*, egy asztal, melyet szekérodallal nyújtanak meg. Erre teszik a koporsót, mely régebben ércből volt, ma diófából készül. Három napig fekszik itt a halott, felette petróleumlámpa ég. A család vagy körülötte virraszt, vagy a temetésig elköltözik a rokonsághoz. Régebben fogadtak *sírató asszonyokat*. A partiaknál a *terítő* a házban van, mint egyedüli szobában, ugyancsak fejjel az ablak felé. Az asztalt, melyre a halottat teszik, kölcsönként szekérodallal vagy deszkával toldják meg. A koporsó vagy tölgyfa, vagy deszkából van összeróva és kifestve. A halott mellett három napig gyertya vagy lámpa ég. A család itt is vagy virraszt, vagy a rokonság körében tartózkodik. A temetés napján az udvaron ugyanúgy ravatalozzák a halottat, mint a szobában, csak a koporsó födele már le van zárva. A gyászoló nép — mindkét réteg-

nél a lányok kivételével — sötétbe van öltözve. A lányok tiszta fehér ruhát vesznek fel. Derékiak és partiak részvétele kölcsönös, csak a halott vivésekor vankülönbség. A parti halottat a partiak mellett, részvétekből nemesek is viszik. Nemes halottat partiak nem visznek, csak kísérik. A fájdalom, gyász mutatása a nemeseknél illendő dolog. Az asszony hangos jajszóval veri az udvaron kitett koporsó födelét, s hangos síránkozással dicsekszik: „Jaj Rafus, Rafus, mennyi sok jóu néped van. Jaj, mennyien szeretnek!” A gyászoló nép bírálva figyeli, s csakhamar megfogalmazza véleményét: „Micsoda fájdalma van! Hogy veri a koporsóút!” De ha nem síránkozik eléggé, megszólják: „Nem is sír!” „Nem tud sírni!” „Még el se siratta!” A partiak általában csendesebben viselkednek.

Ha idősebb halott van, a temetőbe való menet szembeszökő külsőségek nélkül történik. Ha fiatal lány vagy legény, menyecske, vagy ha gyermek a halott, már jellegzetes kép tárul elénk. Fiatal halott temetésére külön meghívást kapnak a fiatal cimborák, akik majd vinni fogják a koporsót. A fiatal halott családjától egy-egy himzett fehér vászonkendőt kapnak. Menyasszony temetése esetén ennek neve fekete fonollal van a kendőre hímezve. A kendőt meghívott fiúk, lányok válltól derékig feltűzik, s páronként elhelyezkedve viszik a halottat. Ha fiatal asszony a halott, az út egy szakaszán csupa fiatal asszony viszi. A koszorú általában művirág. Fiatal halottnak társai friss koszorút kötnek. A legények fűzfaágakért mennek a Szuha-partra, szednek fenyőgallyat, téli zöldet is az erdőből. A lányok vadvirágot szednek. A nők majd rákötözik a vadvirágot, s a fenyőgallyat is.

A nagyobb nemesi családból származó halottakat a templom előtti *Templomút* közelében temetik el. A CSÁSZÁROknak és a BARTÓKoknak kriptáik vannak. Ezek a Templomút jobb oldalán láthatók. A JÁRDÁNHÁZYak a templom útja bal oldalán pihennek kriptá nélkül. A kriptában van egy kis előház. Benne vannak elhelyezve a halott kedves tárgyai: szekrény, benne ruha, asztal, szék, mosdó. Az elhunyt BARTÓK Lászlónak itt van a hegedűje is. A halottal egyébként imakönyvet, fényképet is eltemetnek.

A partiak sírjai a templom mellett, beljebb fekszenek, együtt a kisebb nemesek sírjával. Imakönyv, fénykép velük is el van temetve.

A temetést szűk körű, családi tor követi. A rokonság tyúkot, tojást, lisztet küld. Italt a férfi hozzátartozók szereznek. A tyúklevest apró kockára vágott tésztával készítik el. A leves és a főtt tyúk után füstölt húsoskáposztát esznek. Partiaknál az utóbbi ritkaság. A tor gyakran dalolással végződik be.

A nemesek és partiak hitvilága mutat még a legtöbb egyezést. Primitív, pogányos gondolkodásnak sok nyomát mutatja mindkét réteg. Hisznek a rontásban, a boszorkányokban, termeléshez, családi élethez fűződő babonájuk van sok. A kuruzslás sem ismeretlen.

előttük. Hozzá kell azonban tennem, hogy a fiatalság világából az ősi néphit kiveszőben van.

Népművészetük szerény, szinte a ridegségig egyszerű. Díszítő-művészetük nem mutat kimagasló értékeket sem textilben, sem faragásban. Inkább a fonóeszközök készítésében találtam ügyes kezű embert a partiak közt — a 80 éves Antal Istvánt —, de ő is inkább esztergával dolgozott.

Játékviláguk eleven, izléses volt a 30-as évekig. Innen kezdve elszürkült. Népi játékaik alig van. Polgári módon játszanak, kugliznak, fociznak. Eredeti nótás játékaik elszegényedtek, még a parton él egy-kettő. Zenei izlésük polgáriasodott. Különösen a nemesek nótávilágában sok a városi, értéktelen elem. A legutóbbi évtizedekben megtanult városi giccsek mellett azonban rá-rágyújtanak még néhány jó bordalra, pásztor-betyárdallamokra, megszólaltatva népzenei néhány értékes emlékét. A partiak zenei polgárosodása lassúbb ütemben történt. Pásztor-betyárdalt többet tudnak a nemeseknél, a katonadalokat is jobban őrzik, szerelmi népdalköltészetük is feljegyzésre méltó.

Táncolni még elég jól tudnak. A csárdást még szépen járják mindkét rétegben, az erre a vidékre sokáig jellemző vasvári táncot a partiak jobban tudják. A városi táncokat nagyon kedvelik, de legkifejezőbb, leggazdagabb a nyelvük. Ízes, erőteljes palóc nyelv.

Eddigi kutatásaimból a következő tanulságokat szűrtem le: A nemesek és partiak együttélése, egymáshoz való viszonyulása egy régi feudális világ maradványait mutatja. Emellett — a derékiak részéről gyorsabb, a partiak részéről lassúbb ütemű — polgáriasodó folyamatot figyeltem meg. Feltűnő az elkülönülés a településben (faluderek-part), a közéletben (falusi tisztségek, egyházi élet), a termelési viszonyokban, termelési eszközökben, valamint a megjelenésben, köznapi élet, családi élet szokásaiban.

Miskolc, 1955.

JEGYZETEK

1. A *derékiak* elnevezésüket a falu közepétől, a *derékről* kapták. Ők magukat inkább nemeseknek nevezik.
2. A *partiak* elnevezése a község déli dombosairól, a *partságról* ered. Az itt lakók szívesen vállalják ezt a nevet.
3. *Ila Bálint*: Gömör megye II—III. Budapest, 1944—1946.; *Forgon Mihály*: Gömör-Kishont vármegye nemes családjai I—II. Kolozsvár, 1909.
4. Ezeket a neveket *Ila Bálint* említi. V. ö.: *Ila Bálint* i. m. IV. (1969) 107. skk. Rajtuk kívül a MISKOLCZYakat, MÁRIÁSSYakat, FÜLÖPÖSöket, LABISTYÁNokat is megemlíti. E családok közül a Fülöpös (Filpes) és a Miskolczy nemzetség emléke ma is él Szuhafőn. Említi *Ila Bálint* a HORKAYakat is. A helybeliek véleménye szerint ezek a szomszédos zádorfalvára valók.
5. Nevét a község egyik régi nemesi hadáról, a CSISZÁROK-ról kapta.
6. A JÁRDÁNHÁZY-had két, ma is egy portán élő családjáról kapta a nevét.
7. A partó *jógazdák* nemesi eredetű, tehetősebb családok, akik az idők folyamán gazdasághoz jutottak.
8. Annak ellenére, hogy Szuhafő a *Száravölgy*-höz tartozik (a szuha maga is azt jelenti, hogy száraz), a faluderék közepe ma is vízenyős. Legutóbb, mikor 1955 nyarán esőzés volt, a faluderék egy része elpusztult, s a terület igen nehezen száradt ki.
9. Poca taj=pocsojás tó. Az örgek említették, hogy kavicssal, földdel töltötték fel ezt a területet, a hagyomány szerint még 1848 előtt. A mostani, kőfundamentumos CSÁSZÁR-háza őst facölöpökre építették.
10. A hadakról egy kis történeti áttekintést is adok, hangsúlyozva ezek különböző helyekről és időkből való ideköltözését. Ezzel igyekszem magyarázni, hogy miért nem alakultak ki Szuhafőn a barkóságra jellemző zárt családi formák.
11. *Forgon Mihály* im.
12. Nevét onnan kapta, hogy felette fogas van, amire a presbiterek kalapjukat akasztják.
13. Egyetlen kivétel a költözködés koncentrikus irányításával szemben.
14. *Ila Bálint*: A gömöri jobbágyság a XVII—XVIII. században az úrbérrendezéséig. Budapest, 1938.
15. A huszita betörések itt is jelentkeztek, de átmeneti jellegűek voltak. A helybeliek hagyománya szerint csehek laktak is itt egy kevés ideig, de Mátyás idejében elhagyták Szuhafőt.
16. *Ila Bálint* i. m. (1938).
17. Árendába a derékiak egymásnak is adtak földet. Így a gazdagabb nemes kizsákmányolása a szegényebb társával szemben is érvényesült. A szegényebb nemes a gazdagabb nemből árendált földet saját barmával szántotta meg.
18. A népnyelvi szövegeket Lajos Árpád lejegyzésében közöljük.
19. Ez legtöbbször a vőfély leendő menyasszonya.
20. Nyüzge=nyápic, sovány.

1911. december 7-én Párisban születtem, magyar kisiparos családból. Apám, *Lajos Tamás* csiktapolcai parasztszármazású ember, Miskolcon tanulta a szűcs mesterséget és itt nősült meg: elvette Kocsis Erzsébetet, miskolci csizmadiacsalád sarját, 1910-ben. Szüleim ugyanebben az esztendőben Párisba utaztak, s ott mindketten a szűcsszakmában dolgoztak négy esztendeig. 1914. nyarán, az I. világháború küszöbén került vissza a család két gyermekkel (Árpád és Ilona) Miskolcra. Öcsém, Géza már Miskolcon született.

Elemi és középfokú iskoláimat Miskolcon végeztem. Érdeklődésem a népelet iránt már gimnazista koromban felébredt. Kiváló magyar nyelv- és irodalom szakos tanárom, *Kosztolányi Zoltán*, a néprajz tanulmányozására buzdított, 16 éves koromtól gyűjtöttem a borsodi népszokásanyagot és tanulmányoztam *Rudabánya*, *Ormosbánya*, *Felsőnyárád* bányász népének szociális életét. 1930-ban tettem érettségít és ezután *Budapestre* kerültem egyetemre. Mialatt a bölcsészkaron tanultam, testvéreim otthon maradtak. Apám 1930-ban bekövetkezett hirtelen halála után, öcsém folytatta a szűcsipart anyám mellett, húgom a háztartást vezette. 1935-ben tanári oklevelet kaptam, majd ez év október 5-én, mint póttartalékos, 10 heti katonai kiképzésben részesültem a miskolci 13. honv. gy. e.-ben. 1935. december 20-án történt leszerelésem után, rövid ideig otthon tartózkodtam, majd 1936. januárjában Budapestre utaztam, részint, hogy tovább tanulgassak, részint, hogy el tudjuk helyezkedni bármilyen állásban. Akkoriban a munkanélküliség engem is sújtott, s nem akartam anyám és öcsém támogatásából élni. Pesten eleinte — állás nélkül —, alkalmi munkákból éldegéltem (tanítgatás, statisztikai adatok gyűjtése, újságárulás, s két téli hónapon át hólapátolás). 1936. és 1937. nyári hónapjaiban gyalogosan felkerestem a vidéket. Bejártam *Észak-Pest*, *Nógrád*, *Heves* és részben *Borsod* megyéket. Kosztot, szállást a nép adott nekem. 1937-ben a Borsod megyei *Domaháza* községben vincellérkedtem is. A községi hivatalos szervekkel volt elég bajom, egyszer a csendőrség őrizetében is voltam, anyám tudott igazolni. A vándorélet izgalmai azonban nem akadályozták meg abban, hogy a vidék dolgozó népének életét tanulmányozzam. Közben, 1937. tavaszán *Györffy István* egyetemi néprajztanár vett magához. Mint egyetemi gyakornok, majd mint egyetemi

tanársegéd munkálkodtam mellette. Biztatására néprajzi irodalommal kezdtem foglalkozni, meg is jelent néhány írásom az *Ethnographia* hasábjain. (Adataikat lásd a bibliográfiában. A szerk.)

1938. szeptember elején, egy hirtelen beállt tanári katedra ürese-
dés folytán Miskolcon helyezkedtem el, mint tanítóképezdei tanár.
Növendékeimet a dolgozó nép megismerésére és megbecsülésére ne-
velgettem, gyakran végezve velük helyszíni kiszállásokat. Közben
felhasználtam fiatalkori néprajzi gyűjtéseimet a gyermeknevelés
szolgálatára. 1940-ben kiadattam *A magyar nép játéka*i című köny-
vemet a Franklin Társulattal... A Szálasi-mozgósítás elől a Bükk-
hegységbe rejtőztem el, majd a város ostromakor viasszörktem.
A város felszabadítását is itthon értem meg.

Tanári munkámat továbbra is a tanítóképző intézetben végez-
tem, majd ennek 1949-ben történt megszűnése után a miskolci Lévy
József (ma Zrínyi Ilona Gimnázium, a szerk.), majd a Földes Ferenc
Gimnáziumban tanárkodtam. 1951-ben a Borsod megyei Tanács
népművelési osztályán a művészeti ügyek előadója lettem. A felsza-
badulást követő időszakban több népszerűsítő cikket írtam népünk
életéről.

1952-ben, régi vágyam megvalósulásaként elhelyezést nyertem a
miskolci Herman Ottó Múzeumban. Múzeumi munkámat szervesen
beépítettem a népművelésbe. Jelenleg a Borsod megyei Tanács nép-
művelési osztályának néprajzi szakreferense vagyok. Közreműködöm
a népművelési kiállítások rendezésében, patronálom a Mezőkövesdi
Földművesszövetkezet népi együttesét, szervezem a megye területén
a társadalmi néprajzi gyűjtést...”

Miskolc, 1955. április 15.

LAJOS ÁRPÁD

Lajos Árpád nyugdíjba vonulásáig, 1973-ig volt a Herman Ottó
Múzeum munkatársa. Tevékenységében teljesen összefonódott a ku-
tató- és a népművelő munka. Számos jelentős publikációja mellett,
számtalan ismeretterjesztő előadást tartott, szervezte és segítette a
honismereti szakkörök és önkéntes gyűjtők tevékenységét, s a TIT
Borsod megyei Szervezete néprajzi szakosztályának munkáját. Ezt a
tevékenységet nyugdíjazása után is folytatta. Sok mondanivalója
lehetett volna még a néprajztudomány számára is. 1976. szeptember
29-én közlekedési baleset áldozata lett. A dédestapolcsányi temető-
ben helyezték örök nyugalomra. Sírján — halála után egy évvel —
siremléket avattak, Gál János arlóí faragó alkotását.

A bibliográfia nem tartalmazza az Észak-Magyarországban és a Déli Hírlapban megjelent kisebb cikkeket, ahol Lajos Árpád rendszeresen publikált.

1937:

- Nótás gyermekjátékok Domaházán. Ethnographia (továbbiakban Ethn.) XLVIII. 266—274.
- A „barkó” népelnevezés magyarázatához. Ethn. XLVIII. 422—424.

1938:

- Fonóélet Domaházán. Ethn. XLIX. 109—123.; 409—411.

1940:

- A magyar nép játéakai. Budapest.

1946:

- Borsodi fonó. Miskolci Szabad Szó. 1946. február 3., 10., 17., 24., március 3., 10., 24.

1952:

- (Berecz Istvánnal): Hogyan gyűjtsük a népi sportjátékokat? Budapest.
- Néphagyomány-gyűjtés Borsodban. Művelt Nép, 1952. május 1.

1954:

- Kossuth és a borsodi nép.
A hazáért. Borsod megye történelmi múltja. 16—19. Miskolc.
- Régi borsodi katonadalok. Kohó, 1954. március 29—30.

1955:

- (gyűjtése): Borsodi népdalok. Miskolc.

1956:

- Egy ismeretlen hangszer a félnomád pásztorkodás idejéből. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei (továbbiakban: HOMKözl.) 3. kötet 37—39.
- Szénégetés a Bükkben. HOMKözl. 4. kötet 21—30.
- A miskolci pedagógus szakszervezet néprajzi-népművészeti szakkörének évi munkavázlata. Népművészeti szakkörök élete. 109—111. Budapest.

- A Herman Ottó Múzeum népművészeti kiállítása. Kilátó, IV. évf. 3—4/1. szám. 1956. szept. 3.
- 1957:
 - (gyűjtése): Borsodi játékok. Miskolc.
 - Egy népdaltípus a mezőkövesdi matyóknál. A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve (továbbiakban HOMÉvk.) I. 146—150.
 - Egy elterjedt dallamcsalád a barkóknál. HOMÉvk. I. 151—156.
 - Borsodi népművészeti kiállítás a múzeumban. A miskolci ünnepi hetek színházi műsorfüzete 14.
- 1958:
 - Szépmíves szücsök Bükkábrányban. HOMÉvk. II. 101—124.
 - Mészégetés a Hór völgyében. Borsodi Szemle (továbbiakban: B. Sz.) 2. szám 29—33.
- 1959:
 - Borsodi balladajátékok és táncok. Szerk.: Remenyik Jenő. Gyűjtötte: ... Lajos Árpád ... Miskolc.
 - Este a fonóban. B. Sz. 1. szám 20—23.
 - Népi házdíszítés Sajóvelezden. B. Sz. 4. szám 59—64.
 - Az utolsó faház Domaházán. B. Sz. 5. szám 63—68.
- 1960:
 - Egy archaikus dallamsajátosság Észak-Borsodban. Ethn. LXXI. 580—598.
 - Domaházi ivó. Néprajzi Közlemények. V. 3—4. szám 267—289.
- 1962:
 - Vőfély-könyv. Új ünnepek. Borsod—Miskolci Népművelési Tanácsadó 31—67. Miskolc.
 - Bánvölgyi képek. B. Sz. 4. szám 16—25.
 - A Lator völgye. B. Sz. 6. szám 17—26.
- 1963:
 - Díszes fafaragás a Hór völgyében. HOMÉvk. III. 103—135.
 - Hozzászólás: A miskolci Földes Ferenc Gimnázium szakkörének munkája a néprajzi és helytörténeti kutatásban c. előadáshoz. HOMKözl. 5. kötet 29—30.
- 1964:
 - A so-pentatónia jelentkezése a borsodi népzeneben. HOMÉvk. IV. 87—102.
 - Hajnaltüze Borsodban. HOMKözl. 6. kötet 23—29.
 - A fonó nő helyzete és szerepe a régi paraszti társadalomban. B. Sz. 1. szám 54—59.
 - A barkó népművészetről. Ózdi Vasas, 1964. október 10.
- 1965:
 - Borsodi fonó. Herman Ottó Múzeum néprajzi kiadványai III. Miskolc.

- Adatok az észak-borsodi pásztor- és parasztdalok kapcsolataihoz. HOMÉvk. V. 285—298.

1966:

- Borsodi palóc dallamtípusok. HOMÉvk. VI. 265—282.
- Erdei munkásszállások. B. Sz. 2. sz. 23—30.
- Sajóvelezi „fücfakürt”. HOMKözl. 7. kötet 46—49.
- Leszih Andor (1880—1963). HOMKözl. 7. kötet 69—71.
- Megay Géza (1904—1963). HOMKözl. 7. kötet 71—73.

1968:

- Módszeres szempontok a népi gyermekjátékok rendszerezéséhez. HOMÉvk. VII. 139—156.
- Hozzászólásai: Palóc tanácskozás Egerben. 1967. november 10—11. Bakó Ferenc (szerk.): Módszerek és feladatok 48—49.; 129—130.; 200. Eger.

1969:

- Házépítés régi módja Kácson. HOMÉvk., VIII., 341—348.
- Régi társas gyermekjátékok Mezőkövesden. HOMKözl. 8. kötet 55—62.

1970:

- A fonó folklorisztikai kutatásának problémái. HOMÉvk. IX. 341—373.

1972:

- Mancsozás — tekészés. HOMÉvk. XI. 403—424.
- Kapókövezés — „kapózás” — Csobádon. HOMKözl. 10. kötet. 125—127.

1974:

- Este a fonóban. Budapest.

1976:

- Borsodi népdalváltozatok (minikönyv). Miskolc.
- Matyó mancsózó botok. HOMKözl. 15. kötet 108—116.

REZÜMÉ

„ADLIGE“ UND „KLEINBAUERN“ IN SZUHAFŐ

(Auszug)

Die Erforschung der Beziehungen zwischen Adel und Bauerntum ist ein grundsätzliches Problem der Geschichtswissenschaft. Die Untersuchung des Themenkreises kann aber in gewissen Beziehungen auch für die Ethnologie lehrreich sein. Ein solches Problem stellt die Beobachtung der Lebensweise des ehemals dem Bauerntum nahestehenden Kleinadels dar. Die vorliegende Studie beschäftigt sich mit der gesellschaftlichen Schichtung und mit den Traditionen des Kleinadels und des Bauerntums in dem kleinen Dorf *Szuhafő*, in der Nordwestecke des Komitats Borsod-Abauj-Zemplén, das früher zu dem ehemaligen Komitat Gömör gehörte. Die Angaben des Autors stammen von Anfang der 50-er Jahre dieses Jahrhunderts und reflektieren in der Auflösung begriffene ehemalige strenge gesellschaftliche Trennungen. Die Kultur der Siedlung wies aber noch in vielen Beziehungen auf die separate Stellung der beiden Bevölkerungsgruppen hin. Die Studie blieb als Manuskript erhalten und wird erst jetzt, vier Jahre nach dem Tode des Verfassers, veröffentlicht.

Im Vorwort der Studie beschäftigt sich Prof. István Tálasi mit der Erforschungsgeschichte von Dörfern und Volksgruppen adliger Herkunft in Ungarn. Dieses Problem wurde bis jetzt hauptsächlich von Historikern untersucht, zahlreiche Arbeiten wurden veröffentlicht wie z. B. die von István Szabó, Alajos Degré und Bálint Ila. Mit der Frage haben sich auch Soziographen (Ferenc Erdei) und Ethnologen (Margit Luby) beschäftigt. Auch in den Werken der Meister ungarischer Belletristik im 19—20. Jahrhundert findet man viele schöne Beispiele für das Standesbewusstsein und den Charakter des Adels (Mór Jókai, Kálmán Mikszáth). Die Situation sowie die Rolle des Kleinadels in der ungarischen Gesellschaft waren eigenartig. Angehörige des Kleinadels waren zweifelsohne adliger Herkunft, mit adligen Privilegien, in der Tat jedoch nur Kleinbauern, oft nur Tagelöhner. Ihr politischer Einfluss war unabhängig von ihren Vorechten nur untergeordneter Rolle. Nach der Aufhebung der Lehnenschaft wurden die Grenzen zwischen Adel und Bauerntum noch mehr verwischt. Das Zusammenleben der beiden Gesellschaftsklassen hat unzählige, für die Soziologie interessante Elemente aufbewahrt, die in *Szuhafő* von Árpád Lajos genau untersucht wurden.

Szuhaľő und das sog. *Száraz-Tal* beherbergten jene alten „grossen Familien“ (ung. *had*), deren Nachkommen im Bewusstsein ihrer adligen Herkunft und infolge ihrer wirtschaftlichen Position die ehemaligen Vorrechte und Lebensformen — im Gegensatz zu der nichtadligen Bevölkerung — aufrechterhalten haben. Sie hiessen in Szuhaľő ihren Wohnstätten entsprechend „*deréki*“ d. h. in der Dorfmitte wohnhaft, und „*parti*“ d. h. am Rande wohnhaft, ersteres bezog sich auf die begüterten, letzteres auf die armen Leute, Nachkommen ehemaliger Lehnleute und angesiedelter armer Leute. Die Trennung der Siedlung entspricht der Trennung in der Gesellschaft. Der Autor untersuchte die Ursprünge und Verhältnisse der adligen und nichtadligen Familien vom XVI—XVII. Jahrhundert bis zu den 50-er Jahren des 20. Jahrhunderts, sowie jenen gesellschaftlichen Vorgang, der die Siedlung beeinflusste. Er zählt die Nachfahren der meist noch aus dem Mittelalter stammenden Nobilis-Familien auf, ebenso wie die Kleinbauernfamilien, unter denen die als „gute Bauern“ bezeichneten zwar anerkannt, den Adligen aber nicht gleichgestellt waren.

Den grösseren Teil des Studiums macht die ethnologische-soziologische Analyse des Dorfes aus. Der Autor berücksichtigt sämtliche bedeutende Gesichtspunkte und untersucht die wichtigen Züge der Kultur beider Schichten. Die beiden Schichten wichen in ihrer finanziellen Situation und in ihrem Stammesbewusstsein voneinander ab.

Im Sprachgebrauch gab es keine Unterschiede. Die Wort-, Laut- und Satzlehre zeigt Eigentümlichkeiten der „*palóc-barkó*“ Sprache auf. Ebenso sind die Deklination, die Wortbildungen und die eigenartigen Betonungen identisch.

Die Wohnhäuser der beiden Schichten sind interessanterweise unterschiedlich. Die Häuser ehemaliger Adliger bestehen aus mehreren Räumen besitzen bürgerliche Merkmale, weniger archaische, ren Räumen, ihre Einteilung Möblierung und die Funktionen der Elemente als die dreigeteilten Häuser der Kleinbauern aus gestampftem Lehm mit herkömmlichen Möblierungen. Die Anliegen der Adligen waren komplette Bauernhöfe mit Scheunen. Der Viehbestand und die Gerätschaften wiesen auf eine selbständige Wirtschaft hin. Die Kleinbauern besaßen wenige Zugtiere, und ihre Gerätschaften entsprachen ihrem Lohnarbeit-Profil. In der Bautätigkeit und Wirtschaft waren die Adligen das Vorbild, das die Armen gerne nachahmten.

Die Familien der Kleinbauern waren grösser. In den Adelsfamilien hatte der jüngere Sohn Anrecht auf das väterliche Haus. Die weiblichen Familienmitglieder der Kleinbauern waren als Dienstmädchen bei den Adligen tätig, sie bekamen Vollverpflegung und wenig Geld. Die Kleinbauern arbeiteten im allgemeinen für Naturalien bei den Adligen. Wenn das zur Versorgung der Familie nicht ausreichte, verpflichteten sie sich auch als Saisonarbeiter zu Erntear-

beiten, zum Holzhacken und Hanfreissen. Spuren ehemaliger Pachtverhältnisse sind auch heute noch anzutreffen. Von der Jahrhundertwende ab haben immer mehr adlige Familien ihre Felder selber bebaut, nur die Erntearbeiten haben sie nicht gern verrichtet. Der Kleinadel hatte keine Spinnstuben, die Frauen der Kleinbauern webten für die adligen Familien. Rudimente von Beutearbeiten (Sammeln von Wald- und Wiesenfrüchten, Wildfang mit Fallen) fand man nur bei den Kleinbauern.

Die Ernährung der Kleinbauern war volkstümlicher und primitiver. Die Speisenliste des Kleinadels enthält reichere und nahrhafte Speisen mit einem Übergang zur bürgerlichen Küche.

Eine starke Trennung gibt es zwischen beiden Schichten bei der Ausübung kirchlicher und dörflicher Ämter. In der Sitzordnung in der Kirche zeigt sich die führende Rolle der Adligen, die Presbyter der reformierten Kirche waren ausschliesslich Adlige. Auch die dörflichen Ämter wurden meistens von ihnen besetzt.

Es gab einen wesentlichen Unterschied in der Kleidung der beiden Schichten, der sich erst in den letzten Jahrzehnten ausgeglichen hat. In Kleidung und Haartracht der Frauen gab es auch Unterschiede. Die Kleidung der Adligen stand dem bürgerlichen Geschmack nahe.

Charakteristisch ist das Verhalten beider Schichten zu einander. Die adligen weisen den Namen „Bauer“ (ung. paraszt) zurück, sie halten sich für „Landwirte“ (ung. gazda). Unte Bauern verstehen sie die Kleinbauern, bzw. die armen Bauern. Der gesellschaftliche Unterschied zeigt sich auch beim Spiel der Kinder: die Anführer waren immer die Kinder der Adligen, obwohl bei den kleinen Kindern die Unterschiede nicht so krass zu Tage traten, sie bildeten sich im Verhalten erst später aus. Die Unterhaltung, das Hofmachen und die Vergnügen der beiden Schichten waren vollkommen verschieden.

Unterschiedlich waren auch die Festbräuche. Der Autor schildert auf Grund von Erzählungen ein Hochzeitsfest, das Merkmale der ehemaligen Gömörer Volksbräuche aufweist. Verwandtschaft zwischen Adligen und Bauern war ausgeschlossen, nur die Taufpatenschaft war ein schwaches Bindglied zwischen ihnen.

Auch die Toten- und Beerdigungsbräuche zeigen in einigen Elementen Unterschiede auf.

Die Studie hat die gesellschaftlich-ethnographischen Merkmale dieser Siedlung adliger Herkunft ein Jahrzehnt nach der Befreiung bzw. nach dem Beginn der sozialistischen Umformung untersucht. Die Erinnerungen und auch das alltägliche Leben zeigten noch Reste der vergangenen feudalen Welt. Die Studie enthält Angaben, die heute nur noch schwer aufzufinden sind und bedeutet damit einen Gewinn für die ethnologische Forschung. Deshalb hielten wir ihre Veröffentlichung auch nach zweieinhalb Jahrzehnten für begründet.

Verzeichnis der Bilder

1. Bild: Árpád Lajos (1911—1976)
 2. Bild: Ansicht der Dorfmitte
 3. Bild: Korcsma-Strasse. Übergang zum Dorfrand
 4. Bild: Imre Antal-Haus. Oberer Dorfrand
 5. Bild: Altes Haus der Familie Demeter. Oberer Dorfrand
 6. Bild: Kós—Várady-Haus. Unterer Dorfrand
 7. Bild: Wohnhaus. Unterer Dorfrand
 8. Bild: Gehöft der Familie Császár. Dorfmitte
 9. Bild: Ehemaliges Csiszár-Haus. Dorfmitte
 10. Bild: Antal—Kós-Haus. Oberer Dorfrand
 11. Bild: Korcsma-Strasse. Abzweigung zwischen oberem Dorfrand und Wiese
 12. Bild: Gehöfte der Familien Lenkey und Kasza mit dem gemeinsamen Ziehbrunnen
 13. Bild: Béla Varga-Haus, äusserster Dorfrand
- Sämtliche Bilder sind Aufnahmen von Árpád Lajos.

**A BORSODI KISMONOGRÁFIÁK SOROZATBAN
EDDIG MEGJELENT MŰVEK:**

1. *Dobosy László*: Várak, várhelyek és őrhelyek Ózd környékén (1975)
2. *Benkő Sámuel*: Miskolc történeti-orvosi helyrajza — 1782. Sajtó alá rendezte Szabadfalvi József, fordította M. Kiss Júlia (1976)
3. *Bakó Ferenc*: Bükki barlanglakások (1977)
4. *Katona Imre*: Miskolci kőedénygyárak (1977)
5. *Vass Tibor*: Jelbeszéd az ózdi finomhengerműben (1977)
6. *Petercsák Tivadar*: Hegyköz (1978)
7. *Veres László*: A Bükk hegység üveghutái (1978)
8. *Lajos Árpád*: Nemesek és partiak Szuhafrón (1979)

Előkészületben:

Végvári Lajos: Imreh Zsigmond

Szabadfalvi József: A megyaszói 18. századi asztalosmunkák

Dobrossy István: Mindszent község története

BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYEI
MÚZEUMI IGAZGATÓSÁG